

A PELESKEI NOTÁRIUS.

BOHÓZAT HÁROM SZAKASZBAN NÉGY FELVONÁSSAL

IRTA

GAAL JÓZSEF.

NEGYEDIK KIADÁS.

BUDA-PEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1881.

Franklin-Társulat nyomdája.

GAAL JÓZSEF EMLÉKEZETE. *

SZIGLIGETI EDÉtől.

Született 1811. deczember 12-én, † 1866. február 28-án.

Gaal József boldogult tagtársunk emlékezetének hozom ez igénytelen koszorút. Meggyőződésem szerint, az ily emlék-koszorút a gyors hervadástól vagy annak alkotó ügyessége és kitűnő tekintélye őrzi meg, a ki fűzi, vagy annak tündöklő és maradandó érdeme, kinek sírjára leteszszük. Én saját gyönge tehetségemben nem bízván, igyekeztem a virágokat hozzá a boldogult életéből és irodalmi érdemeiből gyűjteni. Ez az oka, hogy eddig késtem.

A boldogultnak én csak jó ismerőse, de meghitt barátja nem voltam; életadatait nem ismerem, sem azon benső és igazi jó baráttal közleni szokott indokokat, örömöket és reményeket, melyek oly fényesen megkezdett irodalmi működé-

* Ez emlékbeszéd a Kisfaludy-Társaságnak 1868. május 30-án tartott űlésében olvastatott fel.

sében egykor lelkesíték; sem azon kételyeket, aggályokat és tán kiábrándulást, melyek tevékenységét — a drámai irodalom legnagyobb kárára — egyszerre s oly váratlanul elzsibbasztták, s fájdalom, végkép megszüntették; s épen élete délpontján, midőn a megért itélőtehetség, a meggazdagodott élet- és világismeret, s a már megszerzett színpadi jártasság után, vigjátékirói tehetségétől maradandó becsü műveket várhattunk volna. — De a késedelmet nemcsak életadatainak nem ismerése okozta.

Mint a tisztelt társaság előtt is tudva van, Gaal József irodalmi működése az 1849. előtti időszakra esik; apróbb dolgozatai a lapokban elszórva jelentek meg, s egybegyűjtve nincsenek; színművei pedig, melyek legkitűnőbb érdemeit képezik — egyet kivéve — a színpadról már ezelőtt húsz évvel letűntek: ennél fogva, hogy az írónak képét csak némi hűséggel is visszatükrözhessem, műveivel újra meg kellett ismerkednem; s ha emléke iránt méltányos és igazságos akartam lenni, vissza kellett emlékeznem azon kornak a mostanitól sokban eltérő viszonyaira, melyek közt azon művek világot láttak; mert a jelen korban, habár kicsinyeknek látná is az ő műveit az innet messziről szemlélő kritika, minél közelebb megy azon elmúlt korban hozzájok, annál nagyobbaknak fogja találni.

*
* *

Gaal József, székely eredetű, Dálnokról, honnan a múlt században nagyatyja István, Szatmármegyébe kijövén, Károlyi Antal grófnak kitűnő gazdatisztje lőn. Atyja József, ugyane földesuraságnál nyert alkalmazást. Édes anyja, Marsóvszky Józefa, ugyanott az uradalmi főügyésznek leánya volt. A mi Gaalunk 1811-ben, decz. 12-én született.

A szelíd, jóságos, édes anya képe legdrágább ereklyéje a szívnek; még az elfajult, elhidegült vagy erkölcsileg sűlyedt lelkekben is, mint édes fájó emlék tűnik föl, mihelyt a balszerencse érintésére csak egy kissé magába száll: hát még a tisztább, nemesebb, szépre és nagyra törekvő s mélyebb érzelmű költői lélekben! —Az ily szelid, jóságos édes anya tanit először szeretni; bennünk a természet ős vadságát szelid oltványaival megnemesíti; gyakran szellemi növésünknek irányt ad; s még akkor is, midőn porrá lőn, emléke őrangyalul és vígasztalóul lebeg előttünk, mindig csak a jóra intve.

Gaal Józsefnek ilyen édes anyja volt. Anyai szeretetének és türelmének csak egy pár megható példáját közlék velem; de e tündöklő vonások kiegészítik e gyöngéd arczképet. A kis fiút e gyöngéd lelkű jó anya térdein látjuk; ő tanítja először édes magyar nyelvünk betűire; midőn a fiú Károlyba az elemi iskolákba ment, olvasni és írni édes anyjától már otthon megtanult. Fájdalom, e szeretetdús anyától válnunk kell, mint

meg kellett válni a hét éves fiúnak: a kérlelhetlen halál ily korán tette anyátlanná. A végbucsú szívszaggató volt; de a testileg megtört nő lelkét az anyai szeretet és gondoskodás a halálban erőssé tette. Felülemelkedve a hiúságon és minden gyöngeségen, utolsó kérelme is az volt férjéhez, hogy fiának adjon minél előbb anyát. Érezte, mi vala ő fiának, s tudta, hol kezdődik az árvaság. Ezért írja a mi Gaalunknak édes atyja önéletrajzában, e velem is közlött sorokat: «Így maradván József kis fiammal özvegységben, szünet nélkül való szomorú napokat éltem, melyek hogy egészen le ne nyomjanak, és éltemet még keserűbbé ne tegyék, e gyászos életem viszontagságait minden módon igyekeztem enyhíteni, és édes anyám unszolására . . . . . és megemlékezvén elhúnyt néhai kedves feleségem utolsó javallásáról, erős tusakodásaim után, Szatmáron sósperczeptor Haby Ferencz úr leányával, Katalinnal a hitet letevén . . . . . házassági életre léptem».

Ezzel összefüggőleg, a mi Gaalunk egyik öcscse hozzám a következő sorokat írta, melyek költőnk gyermekéveire legtöbb világot vetnek: «Tehát atyja még ugyanazon évben megnősült szeretett neje javallatára, hogy az árva kis fiú anya helyett anyát nyerjen. De bár mostohája, különösen első gyermeke születéseig, mindent elkövetett, hogy az édes anyát pótolja, nem lehetett egészen az, kinek emléke a már gondolkodni tudó gyermek lelkében élt. Mogorva, ma-

ganyt kereső gyermek öreggé vált; játékszerek után nem vágyott s anyja térdére dűlve inkább hallgatta órákig az öregebbek beszédeit, mintsem gyermekpajtásait kereste volna föl. Atyja, bár maga is komoly természetű, aggódva nézte a bánatos fiút. Sokan kora halálát kezdék jósolni, s tanácsolták, hogy az apai háztól el ne bocsássák; de atyja keresztül látván a dolgok állását, az ellenkezőre határozta el magát. A fiú eddig Károlyban a nagyatyai háztól járt iskolába, hol szüntelen emlékébe hozták édes anyját; atyja azért Szatmárra vitte, hogy idegenek közt élve, feledje a multakat s tanulja viselni az élet terheit. Eleinte az otthont megszokott fiúra nézve keserű volt; de — mint a következés mutatta — sikert igérő; sőt lehet mondani, hogy a fiú egyik szélsőségből a másikba esett: néhány év múlva társai közt ő volt a leghumorteljesebb.»

De atyja nemcsak komoly természetű, hanem tudományosan képzett férfi is volt. A klasszikai latin irodalmat jól ismerte, a költészetnek anynyira kedvelője volt, hogy ifjabb éveiben maga is írt magyar verseket, 1803-ről kéziratban egy kötetecske verset közlöttek velem. Nem leng át ezeken magasabb tehetség, s az enyészettől csak a kegyelet őrzé meg családi emlékűl: de annak kétségkívül bizonyítványai, hogy a latin irodalom szeretetét, melyre e versekben gyakori a vonatkozás, már az apa csepegtette a fiúba s az épen nem volt ellenére, hogy fiából költő váljék,

mi az anyagi jólétet néző apák előtt még most sem nagyon kivánatos. Némelyek, hihetőleg balértesűlés nyomán, az apa és fiú közt némi feszült viszonyt említettek. Ennek semmi alapja nincs. A szerető apa, ámbár későbbi házasságaiból családja tetemesen megszaporodott, s az élet gondjai súlyosan nyomták, tőle telhetőleg az első szülöttről is folyvást gondoskodott. De büszke is volt rá.

Midőn 1843-ban, hosszas távollét után a *Peleskei nótárius* hírneves írója Szatmáron meglátogatta, az nemcsak a családra, de a városra nézve is valódi ünnep volt. Az apa az ottani kaszinóban, melynek egyik alapítója és elnöke volt, örömsugárzó arczczal mutatta be fiát; s este a színházban, melynek indítványozója s egyik legtevékenyebb építtetője épen ő volt, s melyben a szerző tiszteletére a *Peleskei nótáriust* adták, míg a közönség folytonosan kaczagott, tapsolt és éljenzett: ő mélyen meghatva, az öröm édes könnyeit hullatta. Ez volt utolsó találkozásuk, s a szerető apának legfőbb jutalma: fiának diadala.

Ezek voltak a mi Gaalunk szülei. Anyja már a gyermek szívébe bele oltotta a szelíd jóságot, s emléke az ifjú kedély-világára, mint nyári nap, még azután is melegen hatott vissza, mikor már leáldozott. Atyja megtanította a tudományt és költészetet szeretni, s gyámkeze megóvta az elhagyottság vészeitől, a jótékony természet adott neki szép elmét, költői tehetséget, humort és

ihlettséget; s mindez együttvéve azon jó, becsületes és szilárd jellemü férfiúvá érlelte, ki meggyőződéseit sem az életben, sem az irodalomban soha sem tagadta meg; nem bántott senkit, de nem is hízelgett senkinek; és az igazat tétova nélkűl kimondta. Irodalmi előmenetelét és sikereit nem köszönte pajtáskodásnak és nyegleségnek. Nem volt önmagának hírkürtje; s a társas körökben bármily beszédes és elmés volt, bár többnyire ő vezette a beszéd fonalát, ritka szerénységénél fogva épen nem tartozott azon önhitt- és önteltek közé, kik csakhamar legörömestebb magokról beszélnek. Ő csak akkor hallgatott, ha rá vitték a szót. Az irodalom legkitűnőbb férfiai szerették és becsülték; kit — a többieket nem is említve — egy Vörösmarty, Szalay, Eötvös, Toldy, Fábián állandó barátságukra méltatták, annak kétségkívül nemcsak az életben megprobált tiszta jelleműnek, de az irodalmi törekvéseiben is feddhetlennek kellett lennie. Politikai meggyőződéseiben sem látjuk őt ingadozni, annál kevésbbé elesni. Ha műveit átolvassuk, célzásaiban, s néhol egész jelenetekben azon szabadelvü zászló alatt látjuk küzdeni, melyre az észszerű átalakulás s a népjogok voltak írva. Midőn 1849-ben e zászlót tán előbbre is vitték, mint tán ő maga is szerette volna, ő még akkor sem hagyta el. Az ezt követő gyászévekben Aradon az internáltak közt látjuk, de az átváltozók közt épen nem. Hívatalát vesztvén, újat nem kere-

sett; visszavonúlt a magánéletbe és nevelő lett; munkás kertész gyanánt, inkább akarván nevelni a haza reményeit, mint eszközül szolgálni azon romboló rendszernek, mely mindent kiszakgatott a nélkül, hogy valami megfogamzót tudott volna ültetni, s mely tőlünk mindent elvőn, de azzal azt sem gazdagította, sőt szegényebbé tette, a kinek adta.

Egyszerű és vázlatos rajza ez a derék férfiú jellemének; de azt hiszem, méltányos és igaz. Hogy irodalomi tevékenységét és műveinek érdemét méltányolhassuk, mint már említém, vissza kell térnünk azon korba, melyben azok világot láttak; mert csak azon világításban fogjuk e csoportozatok akkori hatását megérzeni. Régi kép ez, melynek azóta elhalványúlt színei akkor ragyogtak.

Gaal ezelőtt 30 évvel lépett föl az irodalomban, tehát kevéssel az 1825-iki időszak után. Ez időszak előtt is vol; mindig egy kis számú csapat, mely érezte és tudta, hogy ha valódi nemzetté akarunk lenni, a politikai jog élvezete mellett, legelőször is magyarokká kell lennünk; hogy nemzeti művelődésre egy nemzetnek sincs oly égető szüksége, mint épen a magyarnak; s hogy annak leghathatósabb emeltyűi az irodalom és színművészet.

De csak valljuk meg, az említett időszak előtt nemzetünk zöme e részben el volt altatva és áltatva. Megmentett és megvédett ősi alkot-

mányával hasonlított egy régi lovagvárhoz az éjben, melynek csak egy-egy őrtornyából fénylett ki a virrasztók lámpája. II. József el akarta venni alkotmányunkat és nyelvünket; de a rá következett hazafiúi lángolás, a nyelvet illetőleg, a mily mohón föllobbant, oly hamar el is lobogott. Egy tudós társaság, s egy állandó színház eszméje fölvillant; mennydörgött is rá; de mint hamar múló villám, a levegőben enyészett el. A legjobb írók és költők is csak előfizetés mellett nagy nehézen tudták kiadni műveiket; a színészet vándorolt, s csak imitt-amott talált némi rövid megyei pártfogásra; nagyobbszerű és egyetemes áldozatkészségnek egyik sem örvendett; pedig mit lehetett volna a nemzetnek saját nemzeti czéljaira áldoznia; csak most tudjuk, midőn más, nem nemzeti czélokra annyit kellett adóznia.

De ne vádoljuk csupán apáinkat, hiszen ha némi öntudatos mozgalmat akartak volna is tenni, le voltak nyűgözve. Nekem úgy látszik, a régibb nemzetellenes kormányférfiak ismerték az irodalom és színészet hatását, különben oly félénk éber gonddal nem taposták volna el zsenge kihajtásait. Jól értették ők, hogy kell egy nemzetet álomba sűlyeszteni; s a kezek, melyek a delejező vonásokat tették, ha kellett, el is tudták fojtani a szabadabb lélekzetet. Az iskolák latinok voltak, s a főbbek telhetőleg a legcsodálatosabb egyéniségű tanárokkal. A jó volt köztük a kivétel, nem a rossz. Többnyire olyanok, kikkel a tanu-

lók a szó teljes értelmében játékot űztek. A magyar nyelv cathedráját többnyire az nyerte el, ki tisztán magyarul sem tudott. Jobban szerették, mikor a juratusok Pesten és Pozsonyban verekedtek, mint mikor később gondolkodtak, szelidültek és művelődtek. A censura még a szakácskönyveket is visszatartotta. Csokonai visszakapni nem birta a czensoroktól politikailag ártatlan verseit. Az ország fővárosában, mint többen állítják, magyar pénzből pompás német színház épült, míg a magyar sehogysem tudott létesülni.

A jó öreg Kulcsár István, ki a magyar mellett siker nélkűl buzgólkodott, midőn e nagy német színház épült, eleinte azzal vigasztalta magát, hogy nem fogják bevégezni, mikor pedig már fölépült, tört szívvel azt mondá: «Meglássátok fiaim, össze fog dűlni!» E közben a magyar színészet folyvást vándorolt, s ha Pesten föl merte sátorát ütni, alig várták, hogy minél előbb túladjanak rajta. Nem titok, mit egy ily alkalommal egy pestvárosi tisztviselő mondott magyar színészeinknek: «Mit akarnak itt? Hisz Pest német város.»

Egy ily végtelen hosszas fél homályu éj után virradt föl azon új korszakot alkotó nap, melyben a legnagyobb hazánkfia nagyszerű példája és szavai által, az akadémiát létre hozta, s mélyen beható íratai által, a nemzetet halálhoz hasonló álmából felrázta. A nemzet fölébredve látta, hogy az idő míg másutt délre jár, minálunk még nem

is virradt; hogy mindenben elkéstünk, azért haladnunk kell. E korszak az irodalomnak és színészetnek is új életet adott.

Beállván az ébredés korszaka, a rég elfojtott magvak, mint elkésett tavaszkor, gyorsan fejlődtek és virultak ki. Szerencsére, az irodalomban nagy új tehetségek tűntek fel s Budán oly kitünő színészek gyültek össze, kik éreztették az állandó színház szükségét. A pestiek, mint bucsújárók, hosszú sorban vonúltak fel Budára a magyar előadásokra; télen pedig, midőn a hajóhidat kiszedték, s a pestiek nem mehettek át, hetenkint egyszer pénteken a színészek néha a jégre kiöntött vízben bokáig jöttek át, hogy a pesti német színházban föllépjenek, mely ilyenkor rendesen tömve volt. Pesmegye, mely e színtársulat pártfogója és segítője volt, adakozásokból Pesten színházat épített egy ajándékba kapott telken, de nem az utczára, nehogy a Verschönerunsg-Comissió akadályozhassa, hanem benn az udvaron, mintha csak kénytelen volna oda lopni.

E színház építését, kik nagyobbszerűt terveztek, nem helyeselték, de az elágazott vélemények abban egyesültek, hogy állandó színház nélkül a központban, a drámai irodalom fejlődése és virágzása is képtelenség. Hiszen tudjuk, Kisfaludy Károly is többnyire csak akkor rögtönözte színműveit, midőn magyar színtársulat vetődött Pestre; s *Bánk-Bán* szerzője nem azért vonult vissza az irodalomtól legszebb férfikorában, mert

e művét az erdélyi pályázatkor figyelemre sem méltatták, hanem mindezen művének csaknem egész kiadása a Trattner padlásán volt eltemetve mindaddig, míg a központi intézet életre hozta; pedig mily műkincsekkel ajándékozta volna meg e két nagy tehetség is a drámai irodalmat, ha állandó színházunk lett volna: azt magyaráznom sem kell; hátha még oly közönsége is, mely a szerzőt nemcsak megtapsolni, de megjutalmazni is tudta volna, hogy ne kelljen az élet szükségeivel küzdenie, s erejét eredeti hivatása ellenére elforgácsolnia. De akkor jutalomról még szó sem volt; sőt a közvéleményben olyasmi is hallatszott, hogy a költőkről, az égnek ez éhes dalnokairól gondoskodjék az, ki az ég madarait ellátja.

Még a harminczas év után is az összes magyar drámairodalom jutalma azon 100 arany pályadíj volt, melyet az akadémia tűzött ki, s a nehány arany tiszteletdíj, melyet a nyomtatásra méltó művek szerzői kaptak. Az akadémia többet nem tehetett, a színigazgatók pedig magok is többnyire üres vándortáskát hordtak, csak később, a pesti nemzeti színház megnyitása után 1837 deczember 28-án jelent meg ama nevezetes s a maga nemében első okirat, melyben a színház igazgatósága az eredeti színmű- és operaíróknak a három első előadásból egy egész jövedelmet biztosít; a többi előadásból azonban tantiémet nem kapott a szerző. Ezen jutalmázási

rendszer még 1840-ben sem változott, midőn a színház országossá lett.

Az akkori országos igazgatóság azt hitte, hogy az országos subventió mellett sem tehet többet, mint a mennyit a színházat fentartott részvénytársaság tőn subventió nélkűl. Tantiemet, öt százalékot, 1843-ban a színház akkori bérlője adott, s nem volt oka megbánni. Azt tíz százalékra gróf Ráday Gedeon emelte, midőn országos igazgató lett, s a színháznak legvirágzóbb korszakát idézte elő. Általában eddig a tapasztalat azt mutatja, hogy midőn a drámaírók sorsán javítottak, a színházé is javúlt.

Gaalnak legtöbb színműve ezen időszak előtt adatott. Első vígjátéka *A király Ludason* Budán 1837-ben került színre, s 1846-ban már befejezte drámaírói pályáját. Évenkint két-három színművet írt; ezen nagy munkásság mellett mégis oly kevés jövedelemben részesült, mely az élet szükségeit sem fedezte volna. De ha munkásságát folytatta volna is, a mi viszonyaink közt még a mostani kedvezőbb jutalmazási rendszer mellett sem szentelhette volna egész erejét a drámai irodalomnak, melyhez valódi hivatása volt. Neki is, mint másoknak, hogy élhessen, el kellett forgácsolnia erejét. Hivatalt kellett viselnie, s a múzsának legkedvesebb reggeli óráit irodákban töltenie. Bámulatos, hogy ráért csak annyit is írni, s hogy dolgozataira csak annyi műgondot is fordíthatott! S csudáljuk-e, ha köl-

tői erét épen a hivatal prózaisága zsibbasztotta el, s a szépirodalomtól az élet gondjai vonták el végkép? Hiszen íróink sorsa még most sem javúlt annyira, hogy ezt ne értsük. Hány valódi tehetséget látunk feltűnni, s épen e miatt eltűnni! — Mennyi kincs veszett már így el, mint elásott pénz, mely egyszer fölvetődik, aztán örökre elsűlyed!

Boldog, kit a sors oly kedvező anyagi körülmények közé helyez, hogy geniusát követve, egészen valódi hivatásának élhet; de e szerencse nem jut mindenkinek. Innen van az, hogy sokan alig kezdik meg e legnehezebb pályát, csakhamar másfelé fordúlnak. Némelyeknek nincs módjok bevárni, hogy tehetségeiket a tanúlmány és tapasztalat megérlelvén, érett gyümölcsöket mutathatnának fel; mások, kik sikert arattak, nem válogatván meg műveik közől csak a legjobbakat, egy pár bukás után végkép elkedvetlenűlnek; pedig ettől még a nonum prematur in annum sem mentheti meg, mert a színmű sorsa nemcsak saját belbecsétől függ, annak színpadon életet az előadás ad, s néha a közönség különböző foka és változó ízlése tartja fenn vagy veti el. Épen azért a magyar drámaíró balszerencséjéhez járúl még az is, hogy csak egy színházunk levén, az előadókban nem válogathat, s főszerepeihez nem talál mindig kellő egyéniséget. S nekem úgy tetszik, hogy a közönség és kritika is szigorúbb az eredetiekhez, mint

a fordítmányokhoz. — Míg az irodalom egyéb terményeiről alig olvasunk bírálatot, a színműre, a hol csak sebezhető, repűlnek a nyílak; pedig a más fajúaknak tán nagyobb szükségök volna a szigorú bírálatra, mert a dráma a színpadról már maga megmutatja sebeit, s ha azok halálosak, mindnyájunk szeme láttára hal meg.

Az elmondottak tán világot vetnek Gaal drámaírói sorsára, s megfejtik, miért vonúlt vissza végkép, halála előtt mintegy húsz évvel; kétségkívül nem a tehetség, hanem a kedv múlt el. — Az ő színműveinek, mint már említém, nem a belbecs adja a legfőbb érdemet, hanem a korszak, melyben a magyar színügynek új életet adtak és fentartói voltak. A szomjan vagy éhenhalót nem az menti meg, ki később dús asztalnál vendégli, hanem a ki pusztaságban enyhítő itallal s egy pár falattal új életerőre segíti. Lett állandó színházunk, voltak kitűnő színészeink; de eredeti irodalom nélkül nem is állhatott volna fenn, nem is felelt volna meg minden czéljának; mert saját művészi czéljain kívül a magyar színészetnek hivatása volt nemzetiségünk őrzése és terjesztése. Hogy ezt leginkább az eredeti irodalommal érhető el, tagadhatlan. De a tapasztalat is mindig azt bizonyította, hogy az eredeti darabok gyöngeségei mellett is, legjobban hatottak. S ez nagyon természetes, mert ezeket legjobban érti a nagyközönség, a bennök festett élet, érzelmek, törekvések, irányok, leg-

jobban érdeklik. S épen ezért az eredeti irodalom a magyar színészetnek még anyagi tekintetben is leghatalmasabb fentartója volt. A régibb korból Kisfaludy Károly hatásait nem is említve, már Budán *A garabonczás diák*, s később színházunk első éveiben *A peleskei nótárius* tősgyökeres bohózatok, minden darabok közt legtöbbet jövedelmeztek. S miután a legjobb, legművészibb, leghatásosabb drámák és vígjátékok is csak néhányszor voltak képesek nagyobb közönséget gyűjteni, kétségkívül, hogy az idegen ajkúakat leginkább amazok vonzották a színházba.

Ha ezen bohózatok alkatrészeit vizsgáljuk, csakhamar rájövünk, hogy azon kiváló hatást annak köszönték, mert magyar népiesek voltak. *A garabonczás diák*nak tulajdonkép sem meséje, sem valami fejlődési iránya nincs; magyar alakjai, magyar népdalai, magyar népjelenetei s kissé darabos, de azért magyaros humora tartották fenn. *A peleskei nótárius*ban, melynek szerkezete már kerekdedebb, kifejlődése bevégzettebb s melynek jellemei sokkal jobban kidomborodnak, a főszerepe már határozott egyénné válik, a legélénkebb hatást szintén a népjelenetek s zenéjében a magyarosabb részek tették. Vele csaknem egy időben tűnt fel *Ludas Matyi*, — melyben szintén a nagyon népies alkatrészek hatottak, s benne a legkirívóbb s visszatetsző ellentét a szöveg és zene közti volt. Zenéje ugyanis — egy mindig ismételni kellett magyar népdalon

kívül — a német bohózatokéhoz hasonlított. Az ezekből merített tapasztalatok elég világosan kijelölték az útat, melyre a drámai népirodalomnak egészen át kellett térnie, ha le akarta szorítni a német paródiákat, melyek egészen a Bartai koráig nagy bőségban adattak.

Az átmenet főérdeme kétségkívül Gaalt illeti. Sajnos, hogy ugyanazon szerzők későbbi darabjaikban, a bécsi bohózatok modorához tértek át. Nem is aratták az előbbi sikert, s a közönség még azután is első darabjaikban gyönyörködött. Általában a közönség érzéke fel volt már ébresztve a magyar népies iránt; s ha figyelembe veszszük, hogy ezen magyaros bohózatok nem csak a pesti színpadon foglalták el az előtért, de az egész országban is legsűrűbben adattak, mert legjövedelmezőbbek s a vidéki színtársulatok fentartói voltak, tán nem lesz túlságos az az állítás, hogy ezek is segítettek felszántani a földet, melybe a Petőfi népies költeményei oly könnyen gyökereztek meg s oly gyorsan terjedtek el. Az idő kérlelhetlen rostája ezen kor bohózatait mind rég áthullatta, csak egy maradt fel közülök, és ez a Gaal *Peleskei nótáriusa*, mely 28 év után is sikerrel adatik. Ez megőrzi emlékét s az irodalomtörténet az ő nevét, mint győztes vezérét fölírja, míg az ugyanazon zászló alatt küzdött harczosok neveit tán említni sem fogja.

Vígjátékai a színpadon nem élték túl azon

kort, melyben írattak; húsz éve már, hogy letűntek. Mint említém, azon kor szempontjából kell tekintenünk, hogy kitűnőknek lássuk, s hogy hatásukat megértsük, azon kor társadalmi és politikai viszonyai közt, melyeket visszatükröztek; ezek változtával korszerűségök is sokat vesztett.

Én tudom, hogy vannak oly általános becsű s az emberek soha meg nem szűnő gyöngeségeit tárgyazó vígjátékok, melyek századok múlva sem szünnek meg hatni. De vajmi ritkák ezek! Csak a legnagyobb lángelmék szüleményei, kik szellemi gyermekeiket oly határozott jellemekkel, annyi életbölcseséggel és élcztőkével küldik az utókorba, hogy a mi rajtok csak korszerű és divatos, s csak változó és múló viszonyokra vonatkozó volt, levonatván, még mindig marad annyiok, hogy nagy tőkepénzesekűl léphetnek fel. A komikai művek leghamarabb elavúlnak s úgy vagyunk velök, mint egy nekividámult társaságban jól előadott adomával; akkor jóízűen nevettünk rajta, s mikor más körűlmények közt mások előtt ismételjük, magunk is csodálkozunk, hogy ezek el sem mosolyodnak. Ez az ilyszerű művek természetében fekszik. A vígjáték a költeszet magasabb és eszményibb regióiból lejebb száll a földre. Nem a nagymérvű hősöket s megrázó sorsfordulatokat festi, hanem a köznapi emberkéket, apróbb hibáikkal; kik, midőn a színpadon megjelennek, egyszersmind mintegy

magokat nevetik ki. A jelen élet tarka színeibe vannak öltözve, s ajkaikra elmés czélzások adva a jelen viszonyokra. Az élet felszíne változó, a viszonyok hullámai elsímúlnak vagy új fodrokban gyűremlenek. Az emberkéket a feledés tengere födi, s ha sírjaikból kihúzzuk, csak vázak, imitt-amott lelógó foszlányokkal. De azért az ily elavúlt vígjátékíró, ki korának mulattatója és oktatója volt, annyi dicsérő megemlékezést bizonyosan megérdemel, mint a mennyit Hamlet mond, a Yorik koponyáját tartván kezében.

Gaal vígjátékait ezen szempontból kell méltányolnunk. Könnyen, de gyorsan is írt művek ezek. A szerző tán érezte a vígjáték-irodalom meddőségét, s a diák közmondással tartott: kétszer ad, ki gyorsan ad, s egy helyett kettőt adott. A jövőre nem gondolva, a jelennek élt. Tulajdonkép csak első vígjátékának alapeszméje különbözik a többitől. Ez *A király Ludason*, melyet pályázatkor az Akadémia is dícsérőleg említett. Benne a népjelenetek legsikerűltebbek, s már előre sejtetik *A peleskei nótárius* szerzőjét. Tartalma Mátyás király házassága Beatrixszel. Mindketten azon gondolatra jönnek, hogy incognito találkozzanak, s e végből személyeiket kísérőikre ruházzák; miből azon szerencsés és kellemes zavar származik, hogy ez álcza alatt, négyök közől mindegyik abba szeret, kiről le kellene mondania, s a ki a megismerés után párja lesz. Az alapeszme nem volt új, de Gaal

már ezen első művében oly biztos tapintattal viszi a bonyolódást, s oly kerekdedséget tud adni az egésznek, mely a legjártasabb írónak is becsületére vált volna. Többi vígjátékának, milyenek: *A szerelem és champagnei, Két Julia, Pazar fösvények, Vén sas,* alapeszméje fővonásban mind a körűl forog, hogy a szerelmes fiú az apa vagy nagybátya-gyámok beleegyezését a házassághoz valamely ügyes fogás által nyeri meg. De a cselszövények és epizódok különböznek, s ezért vígjátékait nem lehet egymás ismétléseinek tekinteni. *A vén sas* politikai irányú is. Az ólmos botok hőseit s a Maradi Jerémiásokat teszi pellengérre. Ezen vígjáték 1843-ban adatott először. Úgy látszik, a közvélemény már elítélte az ősi alkotmány hiányait és kinövéseit, különben kitörő boszúság nélkűl alig tűrték volna az ezen vígjátékban kimondott igazságokat. Ugyanekkor ostorozta az *Éljen az egyenlőség* az ál-szabadelvűséget, s a *Tisztújítás* a megvesztegethető s leitatható nemesség korteskedését. Nehány évvel azelőtt ezen satyrák tán az igazságnak oly sugarai lettek volna, melyeket, ha a színpad mint az élet tükre, szemeink köze vibrál, nagyon alkalmatlanoknak és boszantóknak találtuk volna. A közvélemény ekkor már a reform eszméinek meg volt nyerve; de jól esik Gaalt is ezen zászló alatt látnunk. Többi vígjátéka társadalmi téren mozog, s csak egyes nyílai pattannak ki a politikai viszonyokra. Ezek néhol nem is jellem-

szerűek; de bár csak ezek volnának az egyedűli jellemtelenségek az irodalomban!

Vígjátékai közől legnagyobb hatása *A szerelem és champagne*inak volt; s a mi meglepőbb, hogy ez legelső művei közé tartozik. Ugyanazon évben, 1838-ban kerűlt színre, melyben a *Peleskei nótárius*. Ha oly ifjú korára nem esnének ezen darabok, azt kellene mondanunk, hogy tehetsége akkor érte el a tetőpontot; de inkább kell hinnünk azt, hogy az élet gondjai, hivataloskodása mindinkább elvonták eredeti hivatásától; s ez is bizonyitja azt, hogy a ki oly ifjú korban oly kitűnő darabokat írt, ha e pályán elég jutalmat kap s kizárólag annak élhet, később megmaradandóbb művekkel ajándékozza meg az irodalmat. Utóbb már késő volt. S tán itélőtehetsége is felűlkerekedett a képzelő tehetségen s nem tudott eszméibe többé beleszerelmesedni, mi nélkül életre való költemény nem születhetik. A költői léleknek is van apathiája, melyből, ha egyszer bele esett, nehezen vagy sohasem gyógyul ki, s ebbe leghamarabb beleeshetik a drámaíró; mert ez csaknem kézzelfoghatólag a tulajdon szemével győződik meg, midőn a hatás a fagypont felé száll le, míg a másnemű költő sok kellemes illusióban el, főkép hol a kritika hallgat.

Gaal csak két komoly színművet írt; egy tragédiát *Szvatopluk*, s egy drámát *Mátyás király Boroszlóban* czím alatt. Az elsőnek legnagyobb balsorsa az volt, hogy a panszláv mozgalmak

korszakában jött színre, s a mi közönségünk a tót tragikai hős fölött sehogy sem akart sajnálkozni. A másik legelső művei közé tartozík s már 1837-ben meg volt írva. Alapeszméje és szövevénye háladatos s megérdemlené, hogy valaki több gonddal kidolgozza. Az ifjú Ujlaki elveszti ősi javait és bujdosó lesz. Ezért boszút esküszik Mátyás király ellen; s ezt még fokozza, hogy mindketten ugyanazon leányba szeretnek; de Ujlakiban felébred a tisztelet Mátyás iránt s a hazafiúi érzet, s Mátyást ellenei kelepczéjéből kétszer menti meg.

Gaalnak színművein kívül van még egy regénye, sok elbeszélése s nehány lyrai költeménye. Elbeszélései, melyek részint komolyak, részint humorisztikusok, mint kellemes és jól írt olvasmányok, megérdemlenék az összegyűjtést és kiadást. Regényének nehány alakjára annyi év után is élénken emlékezem, mit egyáltalában nem akarok tulajdonítani jó emléktehetségemnek, mert az nincs, hanem azon erős benyomásnak, melyet rám tőn. Hiszen tudjuk, a gyermekkor elmosódott emlékei közűl is azon későbbi korban csak azok emelkednek ki, melyek szokatlanságuknál fogva a legnagyobb hatást tették ránk. Gaal e tért is elhagyta; pedig oly ifjonta írt ritka első mű állná ki vele a versenyt.

De nehogy visszaéljek tisztelt hallgatóim türelmével, végszó nélkül leteszem koszorúmat. Ha ezen emlékbeszéd nem egyéb, mint egy csín

és ízlés nélkűl egybekötött, s épen ezért csakhamar hervadó füzér önmentségeműl legyen a tiszta jóakarat; megbizóimnak pedig megnyugtatásul azon igazság: hogy a halottak dicső hírnevét nem a czifra, ékes, nagyszerű monumentumok őrzik meg a feledéstől, hanem saját érdemeik. Míg a több ezredéves gúlák a mulandóság jelvényeivé épen az által lettek, hogy azoknak emlékét nem bírták fenntartani, kiket halhatatlanítniok kellett volna: az emberiség jótevői s a nagy szellemek egy darabka emlékkő nélkül ezredévek után is dicsőítve tündöklenek. Ezen hasonlat igazsága, úgy hiszem, kisebb mérvben is be fog bizonyúlni: ezen gyönge emlékbeszéd rég feledve lesz, midőn Gaal József neve a magyar irodalom történetében mindig kitűnő lapra lesz fölírva.

PELESKEI NOTÁRIUS.

ELSŐ SZAKASZ.

NAGY-PELESKE.

Személyek:

Nagy-Zajtai Zajtay István, nagy-peleskei notárius Szatmármegyében.
Klára, felesége.
Baczur Gazsi, pesti korhely.
Peleskei biró.
Peleskei rektor.
Kisbiró.
Éji őr.
Biróné.
Sötétség királynéja.
Tóti Dorka, géczi boszorkány.
Peleskei parasztok s parasztnők. Czigányok.

(Szabadhely Nagy-Peleskén; a nép betódul, Tóti Dorkát kötözve egy üstben beczipelik, hátul egy rakás szalma.)

Elsö jelenet.

Kar.

Fogva van már a boszorkány,
Bár lovagla villám hátán
Szent Gellért felé,
Képe mint a fonnyadt alma,
Készen itt a borsószalma,
Vessük hát belé.

Asszonyok.

Ő rontja régen már
A tehenünket,
Véresre szinezte
Tiszta tejünket.

Dorka.

Oh, ne legyen kőbül durva szívetek. Irgalmazzatok, peleskeiek!

Férfiak.

Bűn lánya, kegyet
Kérj a pokoltól,
Megmentjük a földet
Rút babonádtól.

Kar.

Fogva van már a boszorkány, stb. (Mint fönebb.)

Biró.

Tegyétek le a katlant, de vigyázzatok, hogy a boszorkány lába ne érje a földet, különben tüstént megszabadul a sátán.

Dorka.

De, bíró uram, hogy gondolhat engem boszorkánynak, hiszen ha boszorkány volnék, mindjárt megnyergelném bíró uramat, s az ecsedi várba lovagolnék rajta.

Biró.

Tudom, hogy megtennéd, pokolbeli fajzat; de a katlanba szorítottunk, s lábod a földet nem érhetvén, minden hatalmad elveszett, értek én az efféléhez, meg nem csalsz, ha tíz ördög volna is benned.

Nép.

A lángba vele.

Dorka.

Vigyenek legalább a téns szolgabíró urhoz, vagy hivassák ide. A vármegye itélete nélkül senkit sem szabad bántani.

Biró.

Ily boszorkány után a varju sem károg.

Nép.

Égessük meg!

Dorka.

Lakolni fogtok.

Biró.

Vessétek a szalmára, de hogy lába a földet ne érje.

Kisbiró.

A katlanból kiborítjuk a szalma tetejére.

Biró.

A czigányok pedig tüstént gyujtsák meg a szalmát.

Dorka.

Megbünteti kenteket a felsőség.

Biró.

Azt mi jobban tudjuk. Vigyétek!
(A katlant ismét felveszik, s hátra a szalma felé viszik.)

Dorka.

Úgy fogtok a pokolba égni, mint engem most igazságtalanul megégettek.

Második jelenet.

Előbbiek. Zajtay. Gazsi. Zajtayné.

Zajtay.

Megálljatok! (Megállnak Dorkával.) Micsoda igazságtalan vakmerőség ez! Biró uram, illik-e ily hirtelenkedés egy magistratuális személyhez?

Biró.

Notárius uram, bizonyos, hogy a banya boszorkány, alig van egy köztünk, kinek kárt ne tett volna. Egynek a tehenét, másnak a gyermekét rontotta meg.

Nép.

Úgy van.

Biró.

Azért ősi szokás szerint, mint boszorkányt megégetjük.

Nép.

Tűzbe a boszorkánynyal!

Zajtay.

Hallják kentek! Ha valóban bűnös lenne is a szerencsétlen, kentek nem büntethetik meg, az a tekintetes nemes vármegye dolga, s ha kentek többet tesznek, mint a törvény engedi, lakolni fognak. De hallgassunk erről; azt mondják kentek, hogy ezen banyát more patrio, azaz ősi szokás szerint, mint boszorkányt, megégetik. Hanem én azt mondom, hogy boszorkányok nincsenek is a világon, és ezt more patrio, azaz magából a *Corpus juris*ból, mint egy magyar nemes emberhez illik, meg is tudom mutatni; — hallják kentek. Már Könyves Kálmán dicső királyunk ex stirpe Arpadiana még 1100-dik esztendőben Vencsellőn, tehát tekintetes nemes Szabolcs vármegyében, következésképp szomszédságunkban, tartott országgyűlésen, hoza egy törvényt, mely így szól: «De strigis vero, quæ non sunt, nulla quæstio fiat», azaz boszorkányok ellen, minthogy azok a földön nincsenek, pert indítani nem szabad. Ha már eleink ezelőtt 739 esztendővel ily bölcs

törvényt hoztak, illendő, hogy mi is, mindenképen bölcs nyomdokaiba lépjünk, és azt tegyük, mit a *Corpus juris,* és egy bölcs király, kit bölcsesége miatt eleink Könyves Kálmánnak neveztek, mondanak. — A ki pedig nem hiszi azt, mit eleink, és a *Corpus juris* mondanak, az nem magyar. Hát hiszik-e már kentek, hogy nincsenek boszorkányok?

Biró.

Ha Könyves Kálmán, és notárius uram mondják, csak elhiszszük, főkép, ha még az a Korpás úr is bizonyítja.

Zajtay.

Corpus juris.

Biró.

Vagy Corpus juris. Nem ismerem a familiáját, e vidéken semmit sem bír.

Zajtay.

Hiszen könyv az, biró uram, melybe a törvények vannak írva.

Biró.

Vagy úgy.

Zajtay.

S most bocsássák el a banyát.

Biró.

Még is jobb volna talán fogva tartani.

Zajtay.

Miért? Mivel egynek-másnak a gyermeke beteg lett? Az csak azért történt, mivel anyja nem vigyázott reá; vagy mivel egy tehénnek véres lett a teje? Az némely rossz füvektől származik, mint a botánika tanítja. S gondolom, talán csak elhiszik már, hogy nincs boszorkány.

Biró.

Már én tökéletesen hiszem, hogy a földön egy boszorkány sincs; de meglátja notárius uram, hogy ez — mégis boszorkány.

Gazsi.

Mit beszél biró uram? Hajdanában meglehet, hogy vénasszonyok voltak boszorkányok, s azok bolondíták el a világot; de már most azoktól nem kell félni, bár az ifjaktól bírnók megóvni magunkat.

Zajtay.

Bocsássátok el. (Elbocsátják.)

Dorka.

Hálálja meg notárius uramnak az ég. (Félre.) Vigyen el az ördög.

Zajtay.

Lóduljon kend, s ne tegye magát többé gyanussá a nép előtt. (Dorka elvonul.) Kentek pedig

jőjjenek hozzám egy kis vacsorára, születésem napját ünnepelni, s Baczur Gáspár úr barátunktól, ki holnap visszautazik Pestre, elbúcsuzni.

Mind.

Szivesen. (El mind. Dorka előlép.)

Harmadik jelenet.

Dorka (egyedül).

Nincs boszorkány? Várj te átkozott notárius, te azt mered tanítani, hogy boszorkányok nincsenek, ezért nyakadra hoztad az egész fajt. Éltemet megmentéd, de fajomat akartad kiirtani, és mesterségemet; ezért meglakolsz. Azt állítani, hogy nincsenek boszorkányok! Ez reánk nézve a legveszedelmesebb tanítás, mert míg égetnek bennünket, addig az ostoba világ elhiszi, hogy vagyunk, és reszket; de ha létünkön kételkedni kezd, oda lesz tekintetünk. Hát írtsuk ki e gyomot. Már besötétült, és épen a keresztúton állok. — Éjtszakának hatalmas királynéja! halhatatlan Hekate, jelenjél meg, hű szolgálód könyörög! (Dörgés.)

Negyedik jelenet.

Éjkirályné (föld alól jelenik meg). *Dorka.*

Királyné.

Ki vagy te sár magzatja a parányi földnek, ki álmunkat zavarni mered?

Dorka.

Legalázatosabb szolgálód Magyarországból, Tóti Dorka, géczi boszorkány, itt Szathmármegyében.

Királyné.

Magyarország? Miféle föld az, előttünk ismeretlen.

Dorka.

Felséges asszonyom, nem ismernéd ezen földet? pedig roppant birodalmad első tartományai közé tartozik. Magyarország szép föld, melyen mindenféle nemzetek laknak, még magyarok is, mindenféle nyelveken beszélnek, még magyarul is.

Királyné.

Mi panaszod?

Dorka.

Vidékemen eddig czéhünk uralkodék, de most a peleskei notárius hitetni kezdi a néppel, hogy boszorkányok nincsenek, s ezen hit semmivé

tenné hatalmunkat; engedd meg sötét királyné, hogy kiírthassam ezen kártékony férget.

Királyné.

Legyen meg. Három próbára fölhatalmazlak ellene, s ismét elalszom. (Elsülyed.)

Dorka.

Elaludt! Hadd aludjék, kezembe adta ellenségemet, s bosszut állok rajta, oly igazán, mint hogy apám vasas német volt. (El.)

VÁLTOZÁS.

(Utcza Nagy-Peleskén a notárius háza előtt.)

Ötödik jelenet.

Éji őr (énekelve jő). Később Dorka.

Ha Peleskén óra volna,
Már kilenczet kongott volna;
Így azonban csak kiáltom,
Jó, ha épen eltalálom,
Úgy is este s virradóra
Jobb nem tudni hány az óra,
S óra minek lenne nékünk,
Csak azt látnók, hogy elkéstünk,
Így magyarázható jóra,
Hogy Peleskén nincsen óra.

Dorka.

Jó hogy föllelém kendet, lélekszakadtában jövök Szatmárról, a notárius úrnak levele érkezett a postán, adja át kend neki. (Átadja.)

Őr.

Jó lesz, oda adom. (El.)

Dorka.

Meg van az első lépés; Pestre csalom a notáriust, s azután kitekertetem a nyakát, olyan igazán, minthogy apám vasas német volt, még pedig, a mint mondják, trombitás. (El.)

VÁLTOZÁS.

(Szoba Zajtay István házában.)

Hatodik jelenet.

Zajtayné. Orgonista. Biróné. Rektor. Férfiak. Asszonyok. Gazsi. Később *Zajtay.*

Gazsi (előlép).

Hah be szép volt hajdanában,
A fokosnak fénykorában,
Pesten életünk;
Míg a könyvek nem valának
S bor között vígan folyának
Éjünk, reggelünk.

Már e szép kor elvégződött,
Elfajult, elművelődött
Mind az ifjúság ;
Hugó Viktor, Göthe, Börne,
Bár az oldalok kitörne,
Nékik a világ ;
S a ki velök nem haladtam,
Már talán magam maradtam,
Gúnyok tárgya én.
Hogyha látnak, kinevetnek,
Ám de meg nem szelidítnek,
Erre esküvém.

Rektor.

Domine perillustris, hát ki az a göthe bőre ?

Gazsi.

Ki az a Börne, azt én nem tudom, s ki az a Göthe, azt kentek nem tudják, s így quittek vagyunk.

Biróné.

De bizony, mi tudjuk, mi az göthe, hát vízi bogár.

Gazsi.

Vízi bogár ? — Az könnyen meglehet, mert mióta annyira divatba jött a magyar ifjak között, azóta mind vizet isznak, — de hol van gazdánk, a notárius úr.

Klára.

Levelet kapott a szathmári postáról, azt olvassa : mindjárt bejő.

Gazsi.

Tehát minekutána gyülekezetünk oly fényes és tündöklő, illik tehát, hogy notárius urat is fényes és tündöklő beszéddel köszöntsük meg. Én e végre késziték egy czifra beszédet, rithmusokkal, mint azt ama híres pesti poetától, Hódmezei Cserei Berei Farkas András barátomtól tanultam. Én tehát ezen oratiót, ha notárius uram kilép, elmondom, s ha végeztem, vivátot kiáltanak.

Biróné.

Csak kitetszik, hogy Pestről jött a lelkem.

Klára.

De már jő az uram.

Gazsi.

Richteuch! (Zajtay oldalról belép.)

Erőtesd magadat oh múzsám dallásra,
Egy híres embernek születő napjára,
A kit én éneklek, az nem szegény pára,
Mert Nagy-Peleskének ő a karczellárja.

Oh! pillants le tehát ég Nagy-Peleskére,
Nagy-Peleskén pedig a helység telkére,
A helység telkében notárius lelkére,
Notáriusoknak akadsz ott tükrére!

Mert a mint Nagy Sándor vezette hadait,
Columbus tengeren vitte hajójait,
Salamon kormányzá zsidók országait,
Oly bölcsen intézi Peleske dolgait.

Azért jégesőként érjen ég áldása,
Záporban hulljon rád jónak áradása,
Házad legyen mindig szerencse lakása,
Földön szerencsédnek soh' se legyen mása.

Mind.

Éljen notárius úr! Vivat!

Zajtay.

Köszönöm ezen solemnis megtiszteltetést, s azért minden kitelhető módon meg fogom hálálni; de most, miután már összejöttünk ünnepet ülni, mint a régi krónikában anonymus Belæ regis notarius mondja őseinkről «fecerunt magnum áldomás» tehát én is úgy tartom, üljünk a lakomához.

Klára.

Tessék!

Zajtay (Gazsihoz).

Barátom uram! Én is Pestre megyek.

Mind.

Pestre?

Zajtay.

Igen, Pestre; most érkezék levelem a szathmári postáról, melyben Matócsy Gyuri pesti prokátor, s hajdani tanítványom írja, hogy jőjjek fel, mert a nagyméltóságu királyi Curiánál a janitori, azaz az ajtónállói hívatal megürülvén, azt nekem megszerezheti.

Klára.

S elhagysz engem.

Zajtay.

Ha a janitorságot megnyertem, eljövök érted, s addig is legalább meglátogatom Sándor fiunkat, ki Pesten jurátuskodik.

Gazsi.

Hát együtt utazunk?

Zajtay.

Nem, mert uram öcsém a szathmári örményekkel megy, s már holnap, én pedig more patrio utazom, azaz, lóháton.

Gazsi.

Lóháton? Hiszen az már kiment a divatból.

Zajtay.

Nem bánom; de atyáink is lóháton utaztak a rákosi országgyűlésekre, s mivel én is országos dologban járok, illő, hogy én is úgy menjek, azaz more patrio utazzam, s ha lassan is, és későn, mégis csak fölérek lóháton Pestre.

Biró.

De ki lesz aztán notárius?

Gazsi.

Ha Zajtay úr janitor lesz, úgy én jövök Peleskére notáriusnak.

Biróné.

Oh jőjön el, hogy az Isten áldja meg.

Gazsi.

Eljövök. Ha notárius úr janitor lesz, búcsút veszek Pesttől s a Zrinyitől, úgy sincs többé nagy kedvem az ottani élethez.

Biró.

Hát nem is gondolkozunk más notárius felől.

Gazsi.

Itt a kezem.

Biróné.

Bár csak megnyerné notárius uram azon hívatalt.

Gazsi.

Hát fogjunk a lakomához.

(**Asztalhoz mennek és isznak.**)

Kar.

Még ma folyjon ünnepünk,
Holnap úgy is szétmegyünk.

Kántor.

Elhagy már a jurátus,
Pestre megy a notárius.

Kar.

A szerencse véle van,
Janitorrá lesz ottan.

Gazsi.

Hej babám én el megyek.

Biróné.

Jaj a szívem megreped!

Gazsi.

Asszonyi szív nem reped,
Benne sok jó s rossz fér meg.

Kar.

Míg a búcsú nincs jelen,
Buslakodni esztelen.
Rajta pohárhoz!
Rajta igyunk!
E lakomához
Vígadjunk.
A ki Pestre nem megyen,
Jobbat az már mit tegyen,
Inni legjobb, enni jó,
Tudja azt, ki nem bohó.
Jól tudja Nagy-Peleske,
Hogy alunni kell este.
Boldog az, ki itt marad,
A szokástól nem szakad,
És nem bánva más baját,
Itthon velünk felkiált!

Rajta pohárhoz sat. mint fönn; tánczba keverednek.

MÁSODIK SZAKASZ.

HORTOBÁGY.

Személyek:

Nagy-Zajtai Zajtay István nagy-peleskei nótárius Szatmár megyében.	*Botos.*
Megyebiztos.	Öt bojtár.
Sugár Laczi } haramják.	Tiszafüredi bíró.
Szegfű Bandi } haramják.	Vasas káplár.
Hat haramja.	Öt vasas német.
Hortobágyi csapláros.	*Tóti Dorka,* géczi boszorkány.
	Zsuzsi.
	Panni.

(Ivószoba a hortobágyi csárdában.)

Első jelenet.

Sugár Laczi. Szegfű Bandi. Haramják. Csapláros. Zsuzsi. Panni.

Haramják.

Hej, csapláros bort ide!
Éljen a bandánk feje!
Bort, bort, bort!
S értte a ki nem iszik,
Nyeljen, a míg meghízik,
Port, port, port!

A ki őt nem tiszteli
Üsd, míg a hideg leli!
Üsd, üsd, üsd!
S igyál pajtás, a míg állsz,
Úgy is a mit itt talász,
Füst, füst, füst!

Csókold a lyányt, míg piros
Mert ha egyszer már koros
Jaj, jaj, jaj!
És vigyázz, hol tág a tér,
Mert a hadnagy ha rád ér,
Baj, baj, baj!

Laczi.

Hát már senkit sem hoz a förgeteg! Kedvem telnék botra kelni. Legények! nincs valaki köztetek, kinek kedve volna csontjait olyan lágygyá veretni, mint a Zsuzsi szíve?

Zsuzsi.

Hogy is ne! Hát ki mondta kendnek, hogy lágy a szívem?

Laczi.

Lágy a szíved, láng a szemed, eszem azt a kis lelkedet. (Megöleli, azután botját rázza.) Ki a legény a csárdában?

Bandi.

Gondolom, mindnyájan; de te alkalmasint csak próbára akarsz tenni, hogy tisztelünk-e már mint új kapitányunkat?

Laczi.

Ne papolj hiában! Még egyszer, ki a legény a korcsmában?

Második jelenet.

Zajtay (kardosan, tarsolyosan, kalapja mellett írótoll, s papirostekercs, belép, s mintha a csaplároshoz szólna).

Zajtay.

Itt vagyok!

Laczi.

Itt van? Csak hamar hát, ragadjon kend botot vagy húzza ki kardját, mindegy! (**Botját rázza a notárius feje körül, ez megijedve visszaszökik.**)

Zajtay.

Az Istenért, hiszen agyonüt kend!

Laczi.

Olyas valami a szándékom; hát védelmezze magát. (**Neki megy botjával.**)

Zajtay (**kardját hüvelyestől fölemeli, s védi magát, hátrálva s a szobában szétugrálva**).

Mit vétettem én kendnek?

Laczi.

Védelmezze magát!

Zajtay.

Az Istenért, segítség! (Nevetés.) Meg akarnak ölni.

Csapláros.

Ne bántsa kend ezt a jámbort.

Zajtay (a lyányok hátuk mögé fut).

Édes szép lyányaim, ótalmazzanak!

Laczi.

Jőjjön elő kend, hiszen csak vagy három bordáját akarom betörni, fejének semmi baja sem lesz.

Zajtay.

Kérem alássan, bordáimra is nagy szükségem van.

Csapláros.

Hagyjon békét kend, hát nem látja, hogy a nyavalya is majd kitöri félelemből.

Laczi.

No mászszék elő hát kend, nem bántom. (Botját elveti.)

Zajtay.

Hála az égnek! Uraim, én jámbor utazó vagyok, notárius Nagy-Peleskén, s most Budára utazom; már az utazás maga is elég kín, hát még ha ilyen fatális dolgokat kell az embernek szenvedni.

Laczi.

Hiszen kard van az oldalán, hogy ijedhet meg oly hamar?

Zajtay.

Ez a kard azért van oldalomon, mivel én more patrio utazom, de én mint békességes ember, ellensége vagyok minden vérontásnak?

Bandi.

Kend hát, mint látom, diákos ember; hát üljön ide közibünk, én is voltam valaha diák.

Zajtay (leül a haramjákkal).

Pedig kendből sem látszik ki a literátus ember!

Bandi.

A mai világban az a legtöbb ember, kiből semmi sem látszik ki.

Laczi.

Notárius uram, az előbbeni ijedést mossa le ezzel a pohár borral. (Poharat nyújt neki.)

Zajtay.

Jó barátságért! (Iszik.)

Laczi.

A mennyiben szegény legény, és notárius jó barátok lehetnek.

Zajtay (megijedve).

Szegény legény ?!

Laczi.

Az, az! Hát még nem hallotta hírét a híres haramjának, Sugár Laczinak?

Zajtay.

Azon gazlatornak, azon Cacusnak, Pintye Gregornak, azon akasztófavirágnak? ki ne ismerné őt?

Laczi.

Notárius uram az én vagyok.

Zajtay.

Lehetetlen!

Laczi.

De úgy van!

Zajtay (ijedve fölál, éneklő hangon szól).

Seregeknek ura!

Laczi.

Semmit se féljen! Büszke vagyok én azon nevekre, bár nem is értettem mind.

Bandi.

Azok a hortobágyi titulusok, s mi úgy megérdemeljük a magunkét, mint akárki.

Zajtay.

Oh irgalmazzanak! De egy magistratualis persona, mint én, már nagyon megszokta az ilyeseket, s akaratja ellen is kitörnek belőle.

Bandi.

Öblítse vissza notárius uram!

(Poharat nyújt; Zajtay iszik.)

Zajtay.

Abi in malam rem!

Laczi.

Mit diákizál már megint?

Bandi.

Mala malae, magyarúl málé, azaz annyit tesz, olyan édes, mint a málé.

Laczi.

Nem hiában oláhok közé való notárius uram, hogy nem ismer édesebbet a málénál.

Harmadik jelenet.

Előbbiek. Tóti Dorka (mint parasztasszony).

Dorka.

Jó napot, jó szerencsét!

Bandi.

Hát ez a váz melyik szőlőből szaladt el?

Dorka.

Csúfoljanak kendtek csak, pedig nem érdemlem ám; mert életöket jövök menteni.

Laczi.

Te, kiben az élet úgy kiaszott, mint a harmadévi vadkörte! Te akarod életünket menteni?

Dorka.

Biz úgy van az! (Zajtayra mutat.) Látjátok ezt a gyönyörű mákvirágot? Mit gondolnak, kicsoda ő kelme?

Laczi.

Nos, ki volna?

Zajtay.

Ne higyenek uraim a banyának, soh sem láttam őt!

Dorka.

De annál többször láttalak én. Ez a becsületes ember comissárius, s azért jött csak Debreczenből, hogy kikémleljen benneteket, és a vármegye kezébe adjon!

Laczi.

Ezer gyilkos mennykő, igaz-e ez?

Dorka.

Igaz, igaz!

Zajtay.

Mind csupa tiszta koholt hazugság; ne higyék az urak. Ily okos emberek hogy is hihetnek egy boszorkánynak, tudják már, hogy én notárius vagyok.

Dorka.

Ha notárius, tehát miért jár karddal?

Zajtay.

Mondtam már, hogy more patrio utazom.

Laczi.

Mit tesz az: more patrio.

Bandi.

Sarkantyús égiháború, csak most értem már, more patrio. — Morio annyit tesz, mint meghalni, patrizálni pedig a koldus diákok szoktak;

more patrio tehát annyit tesz, mint a halálnak patrizálni, azaz, minket a halálnak akar beszerezni.

Haramják.

Verjük be a koponyáját!

Zajtay.

Eszem ágában sincs; azon szavak egészen mást jelentenek, nézze meg csak Parispápait!

Bandi.

Még kételkedik diákságomban? Azért is halált érdemel.

Laczi.

Verjétek agyon!

Zajtay.

Irgalom — ártatlan vérem égbe fog kiáltani!

Haramják.

Rajta! (Emelt botokkal rá rohannak.)

Bandi.

Megálljatok! — Senki se bántsa őt.

Laczi.

S te mernéd?

Bandi.

Megállj pajtás, ennek az embernek meg kell halni; de ha így hebehurgyán agyon verjük, a

világ azt mondaná, hogy igazságtalanúl öltük meg, tehát itéljük el őt annak rendje szerint.

Laczi.

Nem bánom, ez zsiványemberségünkhez illik.

Bandi.

Tartsunk statáriumot.

Laczi.

Mint sok társaink fölött ők tartottak.

Zajtay.

Protestálok! Publikálva van-e a statárium?

Laczi.

Ha szól kend, mindjárt a hátán dobolom ki.

Bandi.

Te vagy a szolgabíró, ülj ide!

Laczi.

Jól van. (Az asztal elejére ül.)

Bandi.

Én mint diákos ember, a fiskális leszek és ide ülök; — ti vagytok az assesorok, üljetek ide sorba. (Leülnek.) Ketten a bűnöst őrizzék, s fegyvereit szedjék el. (Két haramja megteszi.)

Zajtay.

Az Istenért, uraim! én senkit sem akartam megbántani; csak Budára szándékozom Mátyás király palotáját megnézni.

Laczi.

Majd fölhúzzuk mi kendet más palotába.

Zajtay.

Oh execrabilis dolog!

Dorka (Zajtayhoz).

Ez a Tóti Dorka bosszúja.

Zajtay.

Apage satanas! Uraim! ez boszorkány, ne higyenek neki, mindnyájokat megbabonázta.

Bandi.

A vallatásból minden kisül, papirost ide, tollat, tentát.

(Haramják leveszik Zajtay kalapjáról a tollat).

Haramja.

A tarsolyában még kalamáris is van. (Bandihoz viszi.)

Laczi.

Hozassék elő a bűnös! kezdje el a vallatást.

Bandi.

Először is, mondja meg a bűnös: ki legyen?

Zajtay.

Sum Stephanus Zajtay de Nagy-Zajta, pagi Nagy-Peleske notarius loci.

Bandi (ír).

Loci. Másodszor.

Laczi.

Csak sietve a dologhoz!

Bandi.

Tehát másodszor, miért áll itt?

Zajtay.

Mivel kendtek el nem eresztenek.

Bandi.

Ez új vétek! ily nagy tekintetű itélőszéket nem szabad per kendtek titulázni, s a felelet sem elegendő, mivel én azt kérdem, micsoda vétek miatt áll itt?

Zajtay.

Én ártatlan vagyok, mint a bárány! hiszen már meg is ittuk a barátság poharát, midőn ezen boszorkány, ki nekem mint philosophusnak

ellenségem, belépe, és gyalázatos koholmányával mindent elrontott.

Bandi.

A vádló lépjen elő! Mivel tudja a vádlottnak bűnét bizonyítani?

Dorka.

Én a vicispán úrnál szakácsné voltam, ott hallám, midőn ez az úr megigérte, hogy a hortobágyi zsiványokat kézre keríti; ő már jártas ember az ilyesekben; a híres Csorba Bandit is ő fogta el.

Bandi.

Elég; halált érdemel.

Laczi.

Hát haljon meg.

Haramják.

Haljon meg!

Zajtay.

Ne higyenek a boszorkánynak, volt biz' ő a Belzebub szakácsnéja.

Bandi (ir).

Az itélet ki van mondva, a bűnösnek meg kell halni.

Haramják.

Halál fejére!

Zajtay.

Irgalmazzanak, az Istenért!

Bandi.

Nincs gratia!

Zajtay.

Isten hozzád janitorság!

Laczi.

Föl kell akasztani az álláskapura.

Zajtay.

Hát mégis janitor leszek, de jaj! a halál tesz azzá.

Laczi.

Csapláros, kötelet.

Csapláros.

Mindjárt. (El.)

Bandi.

Vígan notárius uram, ünnepelje velünk saját halotti torát.

(Haramják Zajtayt poharakkal kinálják).

Kar.

Itt a pohár az útra,
Igyál hát,
Ott nem találni kútra,
Sem csárdát;

Jaj pedig útad igen tova megy,
Itten igyál, nehogy ottan epedj!

Zajtay.

Jaj megesett nékem, boldogtalannak
Mint a kukoriczát, fölakasztanak,
Oh szegény notárus!
Mit használ a jus!

Kar.

Akasztófa szép halál,
S mindenki,
Kár, hogy reá nem talál,
Ki érdemli!
Könnyű lebegni nagy ágainál
És tánczra kerülni, ha szél muzsikál.

Egy haramja (ijedten berohan).

Fussatok! egy nagy katonacsapat vágtat erre.

Bandi.

Lánczos lobogós! már az ablakon látom! Lóra! siessünk!

Mind.

Lóra! (Nagy zavarban kirohannak.)

(Zajtay a futni akaró Dorkának elébe ugrik, egy seprőt kap föl, s azt az ajtóba teszi).

Negyedik jelenet.

Zajtay. Dorka.

Zajtay.

Nem mehetsz ki boszorkány, kereszbe tettem a seprőt; most jaj ördöngös lelkednek, még ma Hekaténál, vagy Proserpinánál vacsorálsz.

Dorka.

Notárius uram, mondom, ne bántson, mert bizony megnyergelem. (**Zajtay kardot rántván, Dorka egy guzsalyt ragad fel s futva védi magát.**)

Zajtay.

Kivágom testedből ördöngös lelkedet!

Dorka.

Notárius uram, csak most az egyszer ne bántson, minden nyavalyából kigyógyítom, minden bajától megmentem.

Zajtay.

De én mentem meg mindjárt a világot nyavalyás lelkedtől.

Dorka.

Pokol segíts, különben elvesztem.

Ötödik jelenet.

Előbbiek. Biztos. Hajduk.

(Biztos belép s a seprőt leüti. Dorka az ajtón kiszökik. Zajtay utána vág, de a biztost találja.)

Biztos (Zajtayt földhöz vágva.)

Hát még itt is van haramja? Ragadjátok meg!

Zajtay (felugrik).

Egek ura! a haramják kezéből kiszabadúltam, s most az igazság szolgái akarnak elfogni.

Biztos.

Bocsássátok el, hisz ez a peleskei notárius.

Zajtay.

Az vagyok; ah de csak most látom, hogy mi ismerősök vagyunk Debreczenből.

Biztos.

Hogy a manóba került ide?

Zajtay.

Balsorsom a haramják közé hozott, s ezen vén boszorkány, ki innen kiugrott, elhiteté velök, hogy szándékom volt őket elárulni; azok felakasztanak, ha commissárius úr nem jő, s azért akartam a banya fejét leszelni.

Biztos.

De kardja szerencsére éles, mint kapanyél. Hanem, ha tetszik, most bízvást utazhatik tovább, mert a zsiványok elszélyedtek.

Zajtay.

Megyek is, mert az éjtszaka Tiszafüreden akarok hálni. (Kardját felköti, s írószereit helyre teszi.) Köszönöm a segedelmet, az Isten áldja meg.

Biztos.

Elkísérem egy darabig! (Mind el.)

VÁLTOZÁS.

(Pusztahely Hortobágyon; hátúl tűzön bogrács; távolról dudaszó hallik, nemsokára föllépnek.)

Hatodik jelenet.

Botos. Bojtárok.

Botos.

Kész-e már a gulyáshús?

Bojtár.

Mindjárt kész lesz.

Botos.

Marczi, ma te vagy a szakács! mi üljünk s pihenjünk, míg az étel készen lesz. (Leül, s vele néhány, s mások a tűz és bogrács körül forgolódnak.) De Marczi, jól főzz, a ki emberséged van!

Bojtár.

Olyan piros lesz, mint a rózsa, s olyan édes, mint a babám csókja.

Botos (kifelé nézve).

Nézzétek, vendéget kapunk, egy lovas tart erre!

Első bojtár.

Huszárnak látszik.

Második bojtár.

Mentés ugyan és kardos, de csákója nincs.

Harmadik bojtár.

Kalapja mellett igen sovány a bokréta.

Botos.

Ni — ni — a kukoriczából három bika támad ellene.

Első bojtár.

Jaj szegénynek, ha elérik!

Második bojtár.

Ő fut, a bikák nyomában vannak —

Első bojtár.

Mindjárt felöklelik.

Zajtay (kívül).

Segítség! Seregeknek ura! — Segítség!

Botos.

Siessünk segíteni, mort szörnyet hal! Uszítsátok a kutyákat. (Mind gyorsan el.)

Hetedik jelenet.

Zajtay. Előbbiek. (Nem sokára visszajönnek. Botos és egy bojtár vezetik az elrémült Zajtayt.)

Botos.

Kössétek pányvára a lovat. (Zajtayhoz.) Üljön le a bundára! (Leülteti.) Lett-e valami baja? Beszélni sem tud ijedtében! van-e baja?

Zajtay.

Hogy ne volna! Azok az átkozott bikák a lelkemet is majd kiszorították! boszorkányság!

Botos.

Biz' uram az nem boszorkányság; igen is természetes, hogy a bikák űzőbe vették.

Zajtay.

Kend nem tudja, engem egy boszorkány üldöz: az átkozott Dorka.

Botos (a bojtárokhoz).

Szegénynek rémültében még az esze is elment! — Mit álmodik boszorkányokról, hiszen bikák üldözték.

Zajtay.

De legalább az egyik bika boszorkány volt.

Botos.

No hagyjuk abban! igyék egy pár kortyot ebből a juhászorvosságból: bizonyára jobban lesz. (Kobakot nyújt.)

Zajtay (iszik).

Szinte érzem, hogy melegíti véremet! mindjárt jobban vagyok. (Testét megnézi.) Hála Istennek, épen maradtam; egy csontocskám sem veszett el, s már magamhoz térek.

Botos.

Csak nyugodjék! kevés percz múlva egészen helyén lesz!

Zajtay.

Hála Istennek! már annyira jól érzem magamat, hogy illendően megköszönhetem a barátságát.

Botos.

Soh'se bántsa bíz' azt!

Zajtay (feláll).

Drága juhász bácsim, és Hypocratesem! Te nagy bölcsességű kedves Socratesem! Én vitéz Hectorom, hív Gánimédesem —

Botos.

Hagyjon fel vele; hiszen nem tudok én diákúl, s azon szenteket még az apám sem ismerte.

Zajtay.

Bácsi, azt tudom, hogy kend nem tud diákul; de én notárius vagyok, hát diákosan illik köszönnöm, s azért ha kendnek valaha processusa lesz, csak folyamodjék hozzám, mindig fogok mellette allegálni, hívebb prokurátorra nem is akad.

Botos.

Nincs szükségem reá! Nekem csak a farkasokkal van processusom s azt rendesen hat örvös prókátorom végzi el! nem látta, mik a bikákat megszalasztották? Aztán kötelesség volt segíteni, midőn nagy uramat olyan veszedelemben láttuk.

Bojtár.

Megfőtt a gulyáshús.

Botos.

Ide vele.

(Bojtár leveszi a bográcsot és megrázván a földre teszi; mind körülülik.)

Botos.

Notárius uram, tessék.

Zajtay.

Jó appetitust kívánok.

Botos.

Köszönjük — itt a kenyér.

Zajtay.

Hozzák ide kulacsomat nyeregkápámból. (Bojtár elmegy.) Jóféle diószegi van benne.

Botos.

Hiba lett volna, ha azon átkozott bikák kárt tettek volna notárius urban.

(Bojtár visszajő a kulacscsal. Zajtay Botosnak adja.)

Zajtay.

Gazd' uram, kezdje meg, s járassa sorban.

Botos.

Notárius uram egészségiért! (Iszik.)

Zajtay.

És további barátságért!

Botos.

Adja Isten! (A kulacsot átadja; isznak.)

Zajtay.

Juhász bácsi, köszönöm az ebédet és a segedelmet. Ma még Tisza-Füredre szándékozom.

Botos.

Ne siessünk! oda korán elérhet.

Zajtay.

Az Isten éltesse hív Herkulesemet, ki a bikától megmenté éltemet. (Iszik.)

Botos (körülnéz).

Hiszen nincs itt az az úri ember!

Zajtay.

Kend az, juhász bácsi.

Botos.

Már mondtam, hogy nem tudok diákul. — De most legyünk vígan az ijedés után. Rajta dudás, fujd. (Dudálnak.)

Kar.

Hortobágyi pusztán fúj a szél,
Juhász legény búsan útra kél,
Hová lett a nyája? eladta,
Hová lett a kedve? elhagyta!

S hajh nyájadat miért adtad el?
Nekem már a földön mi sem kell;
S juhász legény kedved hová lett?
Rózsám hívségével elveszett.

S Isten hozzád puszta, s pajtások,
Furulyámat már nem halljátok,
S hortobágyi pusztán fúj a szél,
Juhász legény búsan útra kél.

Botos.

Nem úgy! Ez igen szomorú; vígabbat!

Kar.

Juhász legény hosszú útjában
Szomjúságot érez torkában;
Szomjas és szerelmes, két gonosz,
Magában is mindegyike rosz.

S betér a kardacsi csárdába,
Nagyot iszik ottan bújába,
S mint itczét-itczére ürített,
Szomja és szerelme elveszett.

Zajtay.

Gazd' uram! én ezerszer köszönöm a vendégséget! a nap mélyen áll, indulnom kell!

Botos.

Jőjön notárius uram, hadd nyergeljük fel lovát. (A bojtárok holmijokat felszednek; mind el.)

VÁLTOZÁS.

(Helységháza Tisza-Füreden. Szoba.)

Nyolczadik jelenet.

Bíró. Dorka.

Bíró.

Itt kell kendnek gazdasszonykodni; de emberűl viselje ám magát, azt mondom.

Dorka.

Meg lesz elégedve, bíró uram!

Bíró.

Nekem most el kell mennem, de ha míg oda leszek, becsületes vendég találna jönni, illendően fogadja kend, azt mondom.

Dorka.

Meglesz.

Bíró.

De el ne feledjen kend semmit, azt mondom. (El.)

Dorka.

Magam is vendéget várok! Csak reám kell bízni, miként fogadjam. — — De már lépteket hallok. Talán ő.

Kilenczedik jelenet.

Zajtay. Dorka.

Zajtay.

Adjon Isten jó napot, anyjok. (Félre.) Először is vénasszonyt látok; ez nem jót jelent.

Dorka.

Hozta Isten az urat.

Zajtay.

Én útazó notárius létemre a városházát kerestem fel. Kaphatok-é szállást az éjtszakára?

Dorka.

Minden esetre!

Zajtay.

S istállót a lovamnak?

Dorka.

Mindent elrendelek, csak várjon egy kicsit! (Félre.) Várj, hiszen majd küldök én mindjárt

executiót a nyakadra. (Fenn.) Tüstént visszajövök. (El.)

Zajtay.

Vércseszemű banya, úgy néz reám, mintha meg akarna igézni! Csak újra bajom ne legyen, mert ma már Mathuzsálem egész életére eleget szenvedtem! (Kívülről a vasas németek kurjongásai és lármája hallik.) Micsoda fatális lárma ez? hah! — mintha egy sáskasereg jőne!

Tizedik jelenet.

Vasas németek (ujjongva rohannak be muzsikával). *Zajtay.*

Első vasas.

Ki vagyik kent?

Második vasas.

Komiszár! komiszár! megvanni penna a kalap.

Mind.

Komiszár! komiszár! (Rángatják.)

Harmadik vasas.

Verdammter kherl! ha katona megenni kis tukhus, kent mindjárt sok excess a papiros tenni. (Rángatja.)

Negyedik vasas.

Osztán mikor kent elmenni a combutus csinálik, meglenni sok fizess.

Zajtay.

Katona uraim!

Ötödik vasas.

Hallkátni, kuthja lerki, Spitzbub! kent azt úgy csinálik, azért én az enim kart kent fejét levágik. (Kardot rántanak.)

Zajtay.

Az Istenért! nem vagyok én komissárius!

Első vasas.

Ha többé komiszár más falu meglátik, mek nem fog mondani több katona excess.

Zajtay.

Nem mondok én semmit.

Tizenegyedik jelenet.

Előbbiek. Bíró.

Bíró.

Katona uraim, mit csinálnak?

Első vasas.

Mink ez a komiszár egy kicsit megölni.

Bíró.

Az Istenért, hisz ez nem kommissárius. (Félre.) Nem ismerem, de hazudnom kell valamit, különben megölik. (Fenn.) Uraim, ez a poroszlói kántor, én jól ismerem.

Második vasas.

Kántor? Nem komiszár? No szo betukik az enim kard.

Zajtay.

Köszönöm kendnek, akárki legyen.

Harmadik vasas.

No, mi nem fok többé nat haragszik csinálni —

Negyedik vasas.

Mek van kent kántor? alszo szép ének — kántikálni.

Zajtay.

Uraim, nem tudok én énekelni.

Ötödik vasas.

Ha énekel nem csinál, mindjárt priglit atni.

Zajtay.

Megijedtem a kendtek pallosától, rosszúl lettem.

Bíró.

Úgy megkínozták a katona urak, hogy lehetetlen neki énekelni.

Első vasas.

Potz tausend szapperment, ma katona kántor lusztig mek kel lenni.

Zajtay.

De nem tudok énekelni.

Második vasas.

Donnerwetter, ha kent nem énekelni, ezer ertek mindjárt elvinni kent. (Kardjaikhoz nyúlnak.)

Bíró (félre).

De már látom a káplárért kell mennem. (El.)

Zajtay.

Az Istenért, ne bántsanak! inkább megpróbálom! «Seregeknek ura!»

Első vasas.

Az nem szép, más nóta!

Zajtay (énekel).

«Fölemelé Kádár szemeit az égre —»

Második vasas.

Az is nem szép. — Énekelni kent magáról.

Zajtay.

Nem tudok én magamról semmit.

Harmadik vasas.

Muszszain! Muszszain énekelni!

Zajtay.

De ha nem tudok mást.

Mind.

Hát kend még is komiszár?

Kar.

Rajta a spiont apróra
Vagdaljuk le,
Kardunk éle a hasába
Forduljon be.
Rajta, rajta hát vitézek!
Porba vele!

Zajtay (asztal alá akar bújni s énekel).

Jaj vitéz uraim, kérem irgalmazzanak. (Vasasok előhurczolják.)

Kar.

Véres bosszút állunk mostan
A tollrágón!

Csak hamar add koponyádat,
Mert levágom.
Nosza készülj a halálra,
Nincsen pardon.

Zajtay.

Jaj meghalni, Budavárát csak nem láthatom,
Énekelek és megmondom nevem és lakom.
Tekintetes nemes
Szathmár vármegyében,
A kecsegés Szamos

Kar.

Jobban kiáltson!

Zajtay.

Víznek lementében,
Lakásom én nékem
Van Nagy-Peleskében.

Kar.

Ez tetszik nekünk!

Zajtay.

Kántor nem vagyok én,
Notárius vagyok én
Ennek helységében.

Kar.

Hazudsz, kántor vagy;
Hát mit csinálsz itt?

Zajtay.

Híres Budavárát
Még soha nem láttam,
Krónikában róla

Kar.

Miért állasz görbén?

Zajtay.

Már sokat olvastam,
Azt hogy megláthassam
Mindenkor kívántam,
El is tökéllettem,
Magamban föltettem
Oda tenni útam

Első vasas.

Hej lusztig, kántor tánczolni.

Zajtay (vonakodik).

Életemben sem tánczoltam.

Második vasas.

Muszszáin, húzni czigány! (Czigányok muzsikálnak, s a vasasok Zajtayt tánczba ragadják).

Zajtay.

Uram, összetörik csontom, lábam.

Mind.

Hopp, hopp, lusztig. (Tánczolnak.)

Tizenkettedik jelenet.

Káplár. Előbbiek.

Káplár.

Hát ez a rend? Tüstént lóduljatok haza!

Mind.

Káplár úr, káplár úr. (Mind elfutnak.)

HARMADIK SZAKASZ.

B U D A P E S T.

(Két felvonásban.)

Személyek :

Zajtay István, peleskei notárius.
Sándor, fia.
Hopfen, serfőző.
Fanni, lánya.
Nina, szobalánya.
Hermann, Fanni jegyese.
Baczur Gazsi.
Halmi, *Savi*, *Keserü*, *Édes*, *Kecsei*, } pesti ifjak.
Sebestyén, serfőző legény.
Roth, *Braun*, *Schwartz*, } polgárok.
Kávés.
Fogadós.
Pinczér.
Szinházi rendező.
Othello.
Desdemona.
Tóti Dorka.
Sötétség királynéja.

Ifjak. Lyányok. Pinczérek. Őrök. Szellemek.

ELSŐ FELVONÁS.

(Pest. Kerepesi út a magyar színház előtt, emberek járnak a szinen át.)

Első jelenet.

Zajtay (lóháton). Később *Gazsi. Szolga.*

Zajtay.

Pestre hát elérkezém már,
Annyi kín után,
Tolvajok, bikák üzének,
Hortobágy sikán ;
Hah ! de látom Budavárát,
Mátyás király palotáját,
Elfeledve minden bajt.

Szörnyüen tánczoltatának
Vasas németek,
Majd apróra szabdalának,
Majd megöltenek ;
Hah! de látom Budavárát,
Mátyás király palotáját,
Elfeledve minden bajt.

Itt vagyok, hála Istennek, annyi fatalitás után! Ni ni, ez jurátus barátom. (Leszáll.)

Gazsi.

Isten hozta, barátom uram! Már a Zrinyiből megláttam. Lovát küldje oda, maga pedig jőjjön hozzám, míg fiát fölkeressük. Szolga, vezesd el a lovat. (Szolga elvezeti.)

Zajtay.

Servus humillimus, édes jó barátom, a jó szerencse hozta. Hát hova viszik lovamat?

Gazsi.

A Zrinyibe, ott jó helyen van, mindjárt megparancsolom, hogy gondot viseljenek rá, mert higye el nekem, ott nagy auctoritásom van.

Zajtay.

Hát ez micsoda épület?

Gazsi.

Ez a magyar színház.

Zajtay.

Magyar színház? — Szép épület, valóban fölséges, de már itt minden szenvedésem után is szívemből kiáltom: az Isten áldja meg építőit, sokáig éljenek!

Gazsi.

Én a paripa után látok. Hát notárius úr velem jő, vagy itt vár meg? mindjárt visszajövök.

Zajtay.

Én addig ezt a pompás épületet szemlélgetem, mely szívemet annyira örvendezteti, hogy minden útamban kiállott kínokat elfeledém; csak siessen.

Gazsi.

Mindjárt itt leszek.

Zajtay.

Mossa meg lovam hátát pálinkával, szegény még csikó, feltörte a nyereg.

Gazsi.

Meglesz. (El.)

Második jelenet.

Zajtay (egyedül, a szinházat nézegeti).

Ezen már örülök! még theátromot életemben sem láttam, sem kívülről, sem belülről. — Vajon úgy játszanak-e ebben is, mint az a német, ki egyszer Csengerben olyan dróton járó fabábokat produkált! — Egyszer csak bemegyek. — Vajon mit játszanak ma? Ni, ni, itt egy czédula van kiragasztva; mi lehet? (Olvassa a czédulát.) Pest, magyar színház. (Az előadás dátumát mondja.) Először adatik (akadozva) «Öt-holló — vagy: ott-holló! vagy O-thelló, a velenczei szerecsen.» — De már ez sok, magyar színházban szerecsent játszani, mintha nem volna nekünk elég híres emberünk, mint Zrínyi, Hunyadi, Mátyás király, és több számtalan, aztán ha mégis nemzeti szerecsen volna, de velenczei szerecsen

magyar színházban, (tovább olvas) «szomorújáték öt felvonásban, angolul írta Sák—zsákospárna, vagy Sákespeare.» No ez is valami szerecsen név. «Schlegel után németből fordította L. M.» — No ez is furcsa, angolul írták, németből fordították, és magyarul játszszák. Már szeretném tudni, miért nem adnak és írnak eredeti magyar darabokat? «Személyek: Othello velenczei szerecsen»; már megint: oda fenn nagy betűkkel, itt aprókkal. — Csak szeretném tudni, hol veszik Pesten azt a szerecsent — «Desdemona, Cassió» mind olyan pogány nevek. «Történik Velencze és Cyprus szigetében.» — No de ez már valóban iszonyúság, még csak a történet sincs Magyarországban.

Harmadik jelenet.

Zajtay. Gazsi.

Gazsi.

Mit olvas notárius uram?

Zajtay.

A magyar komédia-czédulát. — Nem ismeri barátom ennek a darabnak históriáját; furcsa történet lehet.

Gazsi.

Nem biz' én! nem igen járok én a theátromba, s azért nem is bibelődöm az efélékkel.

Zajtay.

Már hogy lehet az, hogy nem jár a magyar színházba, hát milyen hazafi?

Gazsi.

Magyar vagyok, töröm a bordáját, még pedig a java. Ki tagadni meri, lecsákány-nyelezem, de abban a theátromban oly csendesen kell az embernek magát viselni, én nem oda való vagyok, nem kell nekem az a csendes mulatság, inkább a Zrinyiben egyet ferblizek, s ha valaki megharagít, olyat ütök az asztalra, hogy a poharak balétot tánczolnak. Ez a valódi komédia; aztán minap egyszer véletlen bementem, mikor épen egy korhely ficzkót produkáltak, s az épen úgy nézett ki mint én, úgyannyira, hogy az egész publikum rám mutatott és nevetett.

Zajtay.

Talán csak vaktörténet volt! Reménylem azért, velem majd csak bejő. Ni ni, de miféle hasadék ez itt? (A szinházra mutat.) Mintha a mennykő ütött volna belé!

Gazsi.

Azon a gázcsövek, vagy mint magyarul mondják, légszeszcsövek mennek keresztül.

Zajtay.

Miféle csövek?

Gazsi.

Az egész theátromon ilyen csövek vannak áthuzva, s azokból levegő jő ki, ezt a levegőt meggyujtják, s azzal világítanak.

Zajtay.

Már mit nem találnak ki még? Eddig a levegőt csak lélekzeni használtuk, s most már gyertya gyanánt égetik; de ha a levegő elég, megfulnak benn az emberek.

Gazsi.

Azért kívülről ezeken a csőveken mindig új levegőt fújnak be.

Zajtay.

Már megijedtem, hogy mennykőütés, mert mennykőhárító nincs rajta.

Gazsi.

Hát hova menjünk most?

Zajtay.

Hány az óra.

Gazsi.

Mindjárt hét?

Zajtay.

Hát úgy theátromba kell menni! csak eljő velem öcsém uram?

Gazsi.

No nem bánom, notárius uram kedvéért elmegyek.

Braun. Schwartz. Roth (jőnnek ki a szinházból).

Gazsi.

Uraim ! hová mennek ?

Braun.

Vissza ! a színház úgy tele van, hogy lehetetlen helyet kapni. (El.)

Gazsi.

No az is ritkaság.

Zajtay.

A szerecsent akarják látni ! Ejnye be sajnálom, hogy mi is be nem férünk !

Gazsi.

Ne féljen, segítek én a bajon. Nekem van egy hegedüs pajtásom, ki itt a theátromban muzsikál, majd beereszt az orchestrumba, csak jőjjön, notárius úr !

Zajtay.

Azon örvendek. (El.)

VÁLTOZÁS.

(Szoba Hopfen házában.)

Negyedik jelenet.

Hopfen. Dorka (jönnek). Később *Nina.*

Hopfen.

Először is, ez az ebédlő! itt fog kend mindennap 12 órakor ébédre, és 6 órakor estelireteríttetni. Érti?

Dorka.

Értem uram, pontosan meglesz.

Hopfen.

Csak pontosan, azt szeretem. (Félre.) Kedvem szerint valónak látszik cselédem, olyan vén mintha már Gambrinus király seréből ivott volna. (Fenn.) S még egy fontos kötelessége van kendnek, s ha abban is híven eljár, kialkudott bérét mindennap egy itcze serrel toldom meg. (Félre.) Úgy is van még sok megromlott az árvíz idejéből.

Dorka.

Köszönöm a tekintetes úr nagylelküségét, csak parancsoljon.

Hopfen.

Vigyázzon kend minden a házba járó ide-

genre, főleg a férfiakra, hogy lyányommal egyik se beszéljen; ha valaki közelít feléje, mindjárt tudósítson engem.

Dorka.

Ez nagy bizalom, hogy a téns úr lyányát rám bízza; azért is méltóképen hálálom meg.

(Nina a mellékajtón kidugja fejét.)

A kisasszonyba egy haszontalan ifjú szerelmes, minden lépte után ólálkodik; ez Zajtay Sándor jurátus.

Nina (félre).

Ah! ezt hallanom kell.

(A hátul álló kárpit mögé vonul.)

Hopfen.

Mit? Zajtay? fiskálisom juratusa? Árpa és komló! csak az kellene még, hogy lyányom jurátusné legyen.

Dorka.

Ha mégis valami nagy családból származnék, de így csak egy szegény falusi notárius fia.

Hopfen.

S mégis szemeit egy pesti serfőző lyányára meri vetni?

Nina (félre).

Még pedig a szívébe.

Hopfen.

Átkozott dolog, pedig ő mindjárt itt lesz, írásokat hoz a fiskálisomtól, én nekem el kell mennem! — Tudja mit? ha az ifjú jő, rejtse el magát ezen kárpit mögé, s hallgatódzzék! ha ügyesen viseli magát, megjutalmazom. Csak vigyázzon. (El.)

Nina (félre).

Megállj, vén boszorkány! (Míg Dorka Hopfent az ajtó felé kiséri, az oldalajtón elsuhan.)

Dorka.

Már látom, az öreg Zajtayhoz nem férhetek, legalább fián állok boszút, s talán atyját is bele keverhetem. De vigyáznom kell, mert két próbám nem sült el, s ha a harmadiknak sem lesz sikere, a boszorkányi törvények szerint elvesztem hatalmamat. — De már jő is az ifjú, hamar lesbe.

(A kárpit mögé vonul.)

Ötödik jelenet.

Nina (az oldalajtón föllép). Később *Fanni.*

Nina.

Kész a boszúterv! Erre a banyára két okom van haragudni, először a házban minden maga akar lenni, s már urunk kegyelmébe befurta ma-

gát, pedig természetes, hogy az elsőség a szobalyányt, nem pedig a szakácsnét illeti; s másodszor, jó kisasszonyom szerelmét akadályoztatja. De mind ezért oly boszút állok rajta, mint még egy szobalyány sem tett, mióta ez a fényes hivatal feltaláltatott.

Nem lehetnék más soha,
Mint szobalyány,
Tündöklő szolgálat az
És sok észt kiván.

A kisasszony, ha szeret,
Miniszterré tesz,
Én vezérlem a szívet,
Hejh ügyes fej ez.

(A kilépő Fannihoz.) Épen jókor jő a kisasszony! jöjön ide. (Előre vezeti.)

Fanni.

Mi baj?

Nina.

Zajtay úr mindjárt itt lesz, vigyázzon magára, ne beszéljen vele itt sokat, mert lesik, itt ebben a szobában, érti ebben a szobában, küldje őt valami ürügy alatt ma éjfélkor a pinczébe.

Fanni.

Éjfélkor a pinczébe.

Nina.

Igen, igen, mindenre kérem, javára leend. De bizonyosan tegye. Hah! már jő Zajtay úr, én megyek.

Hatodik jelenet.

Fanni. Sándor (középről). *Dorka* (a kárpit mögött). Később *Nina. János. Palkó.*

Sándor.

Édes Fannim! hála az égnek, hogy láthatom! Itthon-e atyja?

Fanni.

Nincs.

Sándor.

Oh én boldog, tehát egy pillanatig szerelmemnek élhetek.

Fanni.

Vigyázzon, mert atyám minden perczben visszatérhet, s e fölött nem tudhatom, melyik cselédünk léphet egyszerre be kém gyanánt.

Sándor.

De hát ugyan mikor szólhatok már önnel szívemből, s aggodalom nélkül?

Fanni.

Annak is megjő az ideje! s talán előbb mint reménylené! Tudja-e mit?

Sándor.

Mit?

Fanni.

Egész házunkban nincs biztos hely, hol beszélhetnék önnel, azért írni fogok, s levelemet ma éjfélkor Sebestyéntől megkaphatja, ha a pinczébe lemegy, hol ő dolgozni fog.

Sándor (bámulva).

S mi lesz a levélben?

Fanni.

Csak jőjjön — meg fog jelenni?

Sándor.

Kételkedhetik rajta?

Fanni (titkon).

Minden esetre jőjjön el. — Ezen írásokat úgy is atyám szobájába kell vinni, jőjön, megmondom okát. (Elmennek.)

Nina (a másik oldalról jő, félre).

Egy kis előleges boszút mindjárt állok! (Fenn.) De ni, ezen spanyol fal milyen poros! — János! Palkó! (Bejőnnek.) Vigyétek ki ezt a kárpitot, s tisztitsátok meg. (El.)

(János és Palkó a spanyolfalat megragadják s midőn összeteszik, a közbe szorult Dorka kiált.)

Dorka.

Vigyázzanak, összelapulok! jaj!

János.

Mi az ördög van itt? (Dorka kiugrik.)

Palkó.

Nem ördög, csak boszorkány.

Dorka.

Jaj, szinte ropogtak csontjaim.

János.

Ha kásává törtek volna, sem lenne kár.

Dorka.

Hogy is lehetnek olyan vakok?

Palkó.

Hát a madám mit leskelődött a kárpit mögött?

János.

Talán Lucziferrel volt rándevuja?

Dorka.

Ahhoz kenteknek semmi közök, csak lóduljanak a fallal.

(János, Palkó a kárpittal el.)

Dorka.

Szép kisasszony! Hiszen majd adok én szerelmeskedést a pinczében. No várj notárius úrfi, hálómba kerülsz te még philosophus apáddal együtt, olyan igazán, minthogy atyám vasas német volt, és pedig trombitás. (El.)

VÁLTOZÁS.

(A magyar színház belseje, Othello adatik; a szin Desdemona hálószobája.)

Hetedik jelenet.

Desdemona (alszik). *Othello* (föllép gyertyával). *Zajtay*, *Gazsi* (az orchestrumban vannak alant).

Othello.

Helyes okod, helyes okod van szívem, s ne hagyjátok azt kimondanom szemérmes csillagok! Helyes okod van! Vérét nem ontom el; s nem sértem bőrét, a hónál fehérebbet, az oly símát, mint alabástrom a sírokon! (Kardját leteszi.) De meg kell halnia, különben még több férfit csal meg. A gyertyát oltsd el, aztán — a gyertyát oltsd el. Ha eloltalak, te szolgaláng, megbánva azt, visszaadhatom-e előbbi világodat? de a tied legremekebb idoma az egyetlen természet-

nek, eloltatván egyszer, nem tudom hol van azon prometheusi láng, mely megújítsa világodat. — Ha rózsádat laszakasztom, soha nem adhatok neki többé életszínt — hervadni fog, de illatát még a tőn éldelem. (Megcsókolja.) Balzsami lehellet, majd nem arra fordítod az igazságot, hogy kardját törje el. — Oh még egyszer! még egyszer! (Megcsókolja.) Légy ilyen halva, úgy megöllek, s azután szeretlek. Még egyszer, utóljára! (Megcsókolja.) Ilyen bájos soha sem volt, ily gyilkoló! Sírnom kell, de gyilkos könyűket, a szenvedés Istene büntet, a hol szeret. Hah! ő fölébred!

Desdemona.

Ki van itt? Othello?

Othello.

Igen, Desdemona!

Desdemona.

Le akarsz feküdni, kedves férjem?

Othello.

Imádkoztál éjtszakára, Desdemona?

Desdemona.

Igen, férjem!

Othello.

Ha vétek van szíveden, melyért az Istent még nem engeszteléd meg, úgy imádkozzál!

Desdemona.

Oh férjem, mit akarsz ezzel mondani?

Othello.

Tedd meg, és röviden, én elmegyek, lelked ne szálljon el készületlenül. Az Istenre, nem, lelkedet nem gyilkolom meg!

Desdemona.

Te gyilkolásról beszélsz ?

Othello.

Valóban.

Desdemona.

Úgy Istenem, irgalmazz nekem!

Othello.

Amen ! szívemből kivánom.

Desdemona.

Ha ez való, meggyilkolsz engem.

Zajtay.

Ártatlanul ? Csak az volna hátra.

(Gazsi rángatja, s inti, hogy csöndesen legyen.)

Desdemona.

De félek tőled, mert iszonyú vagy, ha szemed

úgy forog. Félelmem okát nem ismerem, mert vétket nem tudok; de félek, azt érzem!

Othello.

Gondolj bűnödre!

Desdemona.

Szerelmem irántad, más semmi sem.

Othello.

Úgy? S azért halsz meg!

Desdemona.

A halál szörnyű, mely szerelemért gyilkol. Miért rágod úgy ajkidat? Véres bolyongás rázza át valódat. Ezek rettentő jelek, de mégis remény-lem, nem illetnek engem.

Othello.

Hallgass, légy csöndesen.

Desdemona.

Megteszem; mit kivánsz?

Othello.

Azon kendőt, melyet annyira becsülök, melyet neked adtam, te Cassionak ajándékozád.

Desdemona.

Nem, lelkemre s életemre nem, — küldj értte, s kérdezd meg.

Zajtay (az orchestrumban).

Úgy van, confrontálni kell, az asszony ártatlan.

Othello.

Óvd magad kedvesem, óvd magad a hamis eskütől! halálos ágyban fekszel.

Zajtay.

Ez a szerecsen dühében még azt sem látja, hogy felesége már fölkelt.

Desdemona.

Igen, de nem hogy most haljak meg.

Othello.

Tüstént! Azért valld meg őszintén bűnödet, mert ámbár minden kérdést esküvel fogadj, még sem irtod s távoztatod el a gyanút, mely téged elnyom. Te halálé vagy!

Desdemona.

Hát az Isten legyen irgalmas nekem.

Othello.

Amen!

Desdemona.

Légy te is irgalmas ez életben, soha sem vétkeztem ellened; soha sem szerettem Cassiot, csak mint az Isten, és világ előtt szeretni lehet. Soha sem adtam neki zálogot.

Othello.

Istenemre! én kezében láttam kendőmet! — Csalfa asszony, kővé változtatod szívemet, s azt teszed, hogy a mit cselekedni akarok, azt gyilkosságnak kell neveznem, bár áldozatnak véltem — én láttam a kendőt!

Desdemona.

Úgy lelte valahol! és soha sem adtam neki, hivasd ide, hogy vallja ki az igazat.

Othello.

O vallott.

Desdemona.

Mit, férjem?

Othello.

Hogy veled — — — társalkodott.

Desdemona.

Hogy? nem engedett módon?

Othello.

Igen.

Desdemona.

Azt nem mondhatja.

Othello.

Nem, szája néma, a derék Jágora volt bizva.

Desdemona.

Félelmem világosodik, hogy ő meghalt.

Othello.

Ha minden hajszála egy élet volna is, iszonyú haragom mind elirtaná.

Zajtay.

Az átkozott pogány már azt is megölte.

Desdemona.

Ő elárultatott, ah! s én elvesztem.

Zajtay.

Még nem.

Othello.

Böcstelen, siratod ön szemeim előtt!

Desdemona.

Űzz el magadtól férjem, csak meg ne ölj!

Othello.

El veled böcstelen!

Desdemona.

Ölj meg holnap, az éjjel élni hagyj ; élni.

Othello.

Hah ! vonakodol ?

Desdemona.

Csak fél óráig.

Othello.

Az elhatározottat nem lehet gátolni.

Desdemona.

Csak míg imádkozom.

Othello.

Már késő ! (Megragadja Desdemonát, s meg akarja fojtani. Zajtay ekkor hirtelen a színpadra ugrik, s kardot rántván a szerecsenre rohan).

Zajtay.

Dühös pogány, ne bántsd : ő ártatlan.

Gazsi (az orchestrumban).

Notárius uram ! az Istenért, mit csinál ?

Othello (ijedve elbocsátja Desdemonát, Zajtayhoz).

Lóduljon az úr, hiszen ezen asszonynak meg kell halni.

Zajtay.

Nem kell meghalnia! Tudom én, mi az igazság, én censuratus advocatus vagyok, és notárius.

Gazsi (a szinre ugrik, s Zajtayt karon fogva).

Notárius uram, jőjjön, hisz' ez asszonynak semmi baja sem lesz.

Zajtay.

Dehogy nem lesz! hiszen ez a dühös szerecsen most is azt állítja, hogy meg kell neki halni. Ő ártatlan; ha bűnösnek tartja, indítson pört ellene ex titulo adulterii.

Othello.

Uram! ez csak játék.

Zajtay.

A mennykő üsse az ilyen játékot, hol egy dühös szerecsen, egy ártatlan magyar menyecskét meg akar fojtani.

Gazsi.

Hagyja, hogy folytassák, menjünk.

Zajtay.

Én magistratualis persona vagyok, nem engedhetek szemem előtt gyilkosságot. Örüljön ezen

sátán képű szerecsen, hogy ilyen szép fehér asszony oly híven szereti, s becsülje meg.

Othello.

Már itt jönnek az őrök.

Nyolczadik jelenet.

Előbbiek. Rendező. Színházőrök.

Rendező.

Uram, önök a közcsendet háborítják illetlen viseletökkel, azért tessék a rendőröket követni!

Gazsi.

Mit rendőröket! Nekem semmi közöm a renddel s őreivel, én nemes ember vagyok, és jurátus.

Zajtay.

Kérem barátom, a felsőbbségnek nem szabad ellenszegülni.

Rendező.

Kövessék az urak, míg szép szóval kérem.

Gazsi.

Mit, szép szóval? Hát máskép is merne az úr szólani? Lánczos lobogós, tüstént takarodjék, különben . . .

Rendező.

Őrök, vigyétek el ezen urakat.

Gazsi.

Ezer diploma! engem elvinni? Hadd czensuráljam meg koponyátokat! (Emelt csákánynyal rájok rohan, s elfutnak mind, csak Gazsi és Zajtay marad.)

Zajtay.

Az Istenért! mit csinált, hisz ez vétkes oppositio.

Gazsi.

Csak nem fogattatom el magamat ennyi becsületes ember előtt (a publikumra mutat). Hejh még itt is leskelődik valaki. (A színfalhoz ugrik.) Takarodjatok!

Zajtay.

Moderálja magát uram öcsém.

Gazsi.

Én moderálni, most, midőn vitézségem kitűntetésére alkalom akadt? Úgy is mióta a magyar ifjúság olyan átkozottan művelődik, alig van esztendőnkint is egy becsületes verekedés Pesten. Notárius uram, most mi játszunk komédiát!

Zajtay.

De én jobban szeretnék akár hol lenni, csak itt nem.

Gazsi.

S ez még itt ólálkodik, mint egy pohos ürge. Nem lódulsz? (Csákányával a sugóra üt.) Kotró-

dik már. Hát notárius uram hol is játszik ez a darab?

Zajtay.

Cyprus szigetén, hol az a jó bor terem.

Gazsi (a sugólyukra ül).

No hát már most mi vagyunk az urak Cyprus szigetén, s annál inkább, mivel ott jó bor terem. Két itcze cyprusit!

Zajtay.

Ott talán nem mérik itcze számra a bort?

Gazsi.

Nem bánom, hát két pintet.

Zajtay.

Öcsém uram inkább iparkodjunk haza!

Gazsi.

Nem, a szomorújátékot megzavartuk, most hát nekünk kell komédiát játszani, majd meglátja, hogy fog mindjárt tapsolni a galléria.

Zajtay.

Menjünk haza! már lábom is úgy megmeredt a hosszas állástól.

Gazsi.

Hát feküdjék le, hiszen ott van az ágy! De

még sem hozzák azt a bort. (Fölkel.) Ugyan átkozott lusta kelnerek lehetnek Cyprus szigetén, Pestre kellene őket hozni a Zrinyibe, majd moresre tanítanám ott! Vígan notárius uram! (Zajtayt átöleli, történetből egy sülyesztőre állnak)

Zajtay.

Ni, ni! ez a deszka alattunk ki van vágva.

Gazsi.

Nem tesz az semmit.

Zajtay.

De már ingani is kezd. (Sülyednek.) Seregekura, a föld elnyel!

Gazsi.

Ne féljen.

Zajtay.

A pokolba sülyedünk, vagy szerecsenországba. Oh, átkozott komédiás nép! (Elsülyednek; a föld alól). Micsoda átkozott sötétség, legalább is Limbusban vagyunk, a pokol tornáczában. Jaj, jaj — mi lesz a janitorságból? (Kiabálása elhangzik.)

Rendező (föllép).

Ereszszék már le azt a kortinát!

(A kárpit leesik. Zajtay s Gazsi a sugó-lyukon kidugják fejöket s énekelnek).

Zajtay.

Föld alá jutottunk,
Jaj nekünk,
Pokolba hullottunk,
Elveszünk.

Gazsi.

Ne féljen, az ördög
El nem visz.
Nincs már a színházban
Többé víz.

Zajtay.

Jaj de félek, hogy még
Bezárnak.

Gazsi.

Ne féljen már többé
Nem bántnak.

Zajtay.

Hát hogyan menekszünk?

Gazsi.

Jőjjön ki. (Kibuj.)

Zajtay (kibuj).

Itt vagyok! Hol lehet
Elmenni?

Mindketten.

A földön vagyunk mi
Ismét hát,
Ki látott ily bolond
Komédiát ?

Gazsi.

Notárius uram! ideje haza menni, már a kortinát is leeresztették.

Zajtay.

Hát merre menjünk?

Gazsi.

A merre jöttünk. (Lemegy az orchestrumba.)

Zajtay.

Én bocsánatot kérek a tekintetes közönségtől, de biz Isten mindent az igazságért tettem.

(Mennek az orchestrumba; a kárpit felgördűl.)

VÁLTOZÁS.

(Vendégfogadó.)

Kilenczedik jelenet.

Fogadós. Pinczérek.

Fogadós.

Siessetek, tartsatok készen mindent! a ma-

gyar theátrumnak alkalmasint vége már, mindjárt itt lesznek vendégink. Csak fürgén, szaporán ; mert ha az ételeket hamar hozzátok, a rossz is elkél, ha késtek, a jó sem tetszik.

Pinczér.

Ha 24 krajczárost kérnek, melyik borból adjunk ?

Fogadós.

A 24 krajczárosból.

Pinczér.

De már elfogyott.

Fogadós.

Hát öntsetek vizet a 30 krajczáros közé.

Pinczér.

Hiszen azt már fogadós úr megkeresztelte, ha még többet vizezzük, ingyen sem iszszák meg.

Fogadós.

Hallgass filkó ! Ha valaki panaszkodik, mondd : hogy az árvíz rontotta meg.

Pinczér (félre).

A mi urunk pinczéjében örökös árvíz van.

Fogadós.

Hah! már jönnek vendégink.

Gazsi (kívül).

Tessék notárius uram! tessék! az elsőség a vendéget illeti.

Többiek (kívül).

Tessék, tessék!

Tizedik jelenet.

Zajtay. Gazsi. Halmi. Kecsei. Édes. Keserü. Savi. Pazardy. Előbbiek.

Zajtay.

Csak ne czeremoniázzanak, uram öcsém.

Halmi.

Foglaljon helyet! Veszedelmes utazására tudom jól fog esni a nyugalmas vacsora.

Zajtay.

Magam is úgy hiszem. (Leülnek.)

Gazsi.

Kellner, egy portio roszprádlit foghagymával, s egy itcze steinbruchit!

Kecsei.

Kérem az Istenért ne hozasson foghagymást, nem szabad azt szagolnom! én homœopathice élek.

Gazsi.

Tatár hordja el homœopathiádat! foghagyma, meg a jó paprikás gulyáshus — az a magyar homœopathia!

Zajtay.

Mi az a homœopathia?

Keserü.

Az új gyógyítási mód! ármányos historia pedig, mely szerint az orvosságot nem kell bevenni, csak ránézni, s az ember meggyógyul.

Zajtay.

Ezt egy új Hypokrates találhatá fel.

Pazardi.

De együnk (parancsolnak a pinczérnek). Tessék választani notárius uramnak.

Zajtay (az ételjegyzéket olvassa).

Miféle csodaétkek ezek? Mintha Belzebub konyháján főzték volna: «olló leves», már ki a manóban hallott valaha olló levest, vagy Pesten az ollóból is tudnak levet csavarni. Talán szabó ezen korcsmáros?

Kecsei.

Hiszen az ollio-leves; franczia vagy angol étel, igen jó.

Zajtay.

Ha franczia vagy angol, úgy nem kell. Nem békülne meg gyomrommal, mert az peleskei magyar gyomor. — «Sonka áspissal», hát ez mi az ördög? Hát uraim itt még az áspis kigyót is megfőzik? de megyek én innen. (Fölkel.)

Halmi.

Ne ijedjen meg notárius uram, ez sonka aspikkal, aspik, egy neme a kocsonyának, de finomabb, nóblabb.

Zajtay.

Ha nóbelabb úgy ez sem kell. — No ez már szörnyűség; nem gondoltam, hogy még borju is lehessen kotlós.

Kecsei.

Mit beszél notárius uram?

Zajtay.

Hiszen itt van írva: «borju kotlós».

Kecsei.

Ez borju kotlet.

Zajtay.

Hát a mennykő üsse meg, talán itt hátul oko-

sabb ételek vannak. — «Lencse-torta», no ezt a tortát talán a nagyböjtben találták fel.

Keserü.

Az linczi torta, czukros sütemény.

Zajtay.

Most jő még az igazi: «velenczei arszénás Ausztria», egy egész ország, no a ki megenné, annak meg kell gebedni, ha vasgyomra van is.

Pazardi.

Nem jól olvasta! velenczei arzenál austriga.

Halmi.

Ez tengeri kagyló, mely a velenczei arzenál mellett fogatik. Mindjárt meglátja notárius uram. Pinczér, ezen urnak austrigát. Hát notárius uram, hogy tetszett az opera?

Zajtay.

Se hogy se biz' az. Én részemről nem vagyok barátja annak az örökös kornyikálásnak. Azután már ki is gondolhatna olyan jurisdictiót, olyan törvényszéket, mely muzsikaszónál és énekelve hozzon sententiát. — Valóban mondhatom szép magyar város ez a Pest, alig vagyok itt, s már is mit kelle látnom. A magyar színházban velenczei szerecsent játszanak, és a fogadóban velenczei ausztrigát esznek, mintha jobb nem volna a

szalontai pecsenye, vagy a karánsebesi csiga ; de ad vocem velenczei ! mondják meg, uraim, hogy lehetett szerelmes az a szép Desdemona, mert ugyan átkozottan szép volt ám, abba az ördögarczú szerecsenbe ?

Halmi.

De gustibus non est disputandum — de itt már az austriga, tessék.

(A pinczér az austrigát Zajtay elébe teszi.)

Zajtay (nézegeti).

Ez valóban csodaállat , hogy is kell enni (bele harap). Lánczos adtát, hiszen ez keményebb, mint a kő.

Gazsi.

Úgy kell notárius uram, miért hozat olyan exoticus portékát.

Kecsei.

Így kell azt enni, nézze, notárius uram. (Mutatja, hogy kell enni.)

Zajtay.

No csak egye meg öcsém uram, de nekem nem kell.

Tizenegyedik jelenet.

Előbbiek. Sándor.

Sándor.

Jó estét, barátim!

Mind.

Hozott Isten!

Gazsi.

Épen jókor.

Sándor.

Mit látok? Uram atyám! (Ölelés.) Isten hozta.

Zajtay.

Én vagyok, rossz fiú, hol jársz ilyen későn?

Sándor.

A színházból jövök.

Zajtay.

Hiszen a játék rég elvégződött.

Sándor.

Épen most.

Zajtay.

Hazudsz, hisz én is ott voltam — nem láttál?

Gazsi.

Még pedig Othellót majd agyon vertük.

Sándor.

Hát uram atyám a magyar színházban volt ?

Zajtay.

S te a németben ?

Sándor.

Ott.

Zajtay.

S miért nem a magyarban ?

Halmi.

Mert az úrfi szerelmes.

Zajtay.

S a ki szerelmes, annak német theátrumba kell járni ?

Kecsei.

Igen, mert a kedves is oda jár.

Zajtay.

És te elfajult nemzetség, hogy birsz olyan lyányba szerelmes lenni, ki csak a német színházba jár — vedd inkább rá, hogy a magyarba járjon.

Kecsei.

Hisz a ki nobel ember, annak többet kell a német theátrumba járni, mint a magyarba.

Zajtay.

S az úr is azt teszi?

Kecsei.

Nobel ember létemre azt kell tennem.

Sándor.

Hát még nem is ismeri őt uram atyám? hiszen ez igen nevezetes ember, Kecsei Péter, Chevalier d'industrie.

Zajtay.

Mit tesz az?

Sándor.

Iparlovag.

Kecsei.

Sándor pajtás, téged ismét elért a humorizálás.

Zajtay.

Mit tesz az, humorizálni?

Pazardi.

Humorizálni annyit tesz, mint humorral írni.

Zajtay.

Humorral írni? Hiszen tenta is humor, hát a ki tentával ír, az humorizál?

Sándor.

Uram atyám! Kérdezze inkább tőle, mi az

obligatio, záloglevél, zálogház-czédula, azt practice is meg tudná mutatni.

Pazardi.

Hallgass már, hiszen ez Beleidigung.

Sándor.

Na hisz én híres embert akarok belőled tenni.

Pazardi.

Úgy van, úgy — ganz natürlich! Beleidigung.

Sándor.

No látja, uram atyám, milyen kölcsönző genie, még magyar beszédbe is német szavakat vesz kölcsön.

Zajtay.

Pedig a szűz magyar nyelvet megkimélhetné afféle kölcsönzésektől, mert annak rendszerint a hallgató füle fizeti kamatját.

Pazardi.

De ha — ha — nincsenek, ha nem tudok magyar szavakat — ich kann ja nicht dafür.

Zajtay.

Az nem a magyar nyelv hibája, hanem az úré, a helyett, hogy annyit foglalkoznék obligátiókkal, olvasott volna magyar könyveket. — De igaz, én még sem tudom, mi az a humor.

Sándor.

A humor, atyus, egy bizonyos vídám irásmód; a humor az írásban az, mi a komédiában a bajazzo, ki ügyetlenül kiparódiázza azt, mit a művészek a kötélen és lovakon véghez visznek. Leginkább háromféle, t. i. angol, német és magyar humor. Az angol humor végtelen, és mély mint a tenger, s néha olyan keserü is, benne a gondolatok mint gyöngyök vagy mint roppant nagyságú állatok uszkálnak, rendszerint csöndes, de ha szélvész ragadja meg, óriási habokkal ostorozza a világot. A német humor pompásan ered, mint a Rajna, szirtekről omlik, viruló partok között foly; de benne a gondolatok már galóczák és pisztrángok, vagy épen nehéz harcsák és pontyok, végtére az egész iszap között enyészik el; a magyar humor pedig —

Gazsi.

A magyar humor az a magyar bor.

Sándor.

Az igaz; itt-ott már nemesen pezsgni kezd, mint a székelyhidi — de része még egy alföldi mocsár, mely rothadó gőzeivel vesztegeti a levegőt s belőle csak kuruttyolás hallik. Hohó, de már közel az éjfél, mennem kell. (Halmit és Savit félrehuzza.) Barátim! vezesstéek atyámat haza, nekem éjfélkor rendezvousm van, mennem kell.

Halmi.

Kivel?

Savi.

Talán a gazdag serfőző Fannival?

Sándor.

Ne kérdezzetek, csak menjetek.

Halmi.

Bizonyosan Fanni. Bajtárs! még Hausherr lesz belőled a Dorottya-utczában.

Savi.

Hogy jutottál ahhoz a lyányhoz?

Sándor.

Hja barátim! vitz, vitz, csak vitz kell, és minden megy; csak siessetek.

Halmi.

Notárius uram, most menjük a kávéházba, egy pohár punschot inni.

Sándor.

Igen, igen, uram atyám, a punsch használni fog fáradságának; én haza megyek készülni, mert holnap censurát adok.

Zajtay.

No fiam, csak igyekezzél, hogy præclarumot kapj.

Sándor.

Præclarumot, minden esetre. Hiszen az a vitz a censurában, a præclarum.

Savi.

Holnap este ismét a magyar színházba megyünk, Normát adják.

Zajtay.

Normalistákat játszanak?

Savi.

Dehogy, daljáték az, a halhatlan Bellinitől.

Zajtay.

De már azt csak megnézem.

Gazsi.

Hát menjünk punschozni.

Mind.

Menjünk! (El.)

VÁLTOZÁS.

(Hopfen pinczéje.)

Tizenkettedik jelenet.

Sebestyén. Nina.

Sebestyén.

Itt vagyok, édes babám, mit parancsolsz?

Nina.

Elkészítettél-e mindent?

Sebestyén.

Meg van a mint kívántad; négy izmos legény egy füttyre itt terem.

Nina.

Ezért három héttel hamarább lesz a lakodalom.

Sebestyén.

Ez által magadat jobban jutalmazod, mint engem; de hogy is kérdezhetsz: teljesítém-e kivánatodat? vagy nem tudod, mily forrón szeretlek, forróbban mint a legforróbb sör, hiszen te vagy életem komlója, kitől szívem feldagad, mint élesztőtől a kalács, (megöleli,) lásd oly híven símulok hozzád, mint a komló rudjához.

Nina.

Csak nem tartasz komló-rudnak!

Sebestyén.

Az Istenért nem! én vad komló vagyok s te a kedves kis rózsabokor, kit átkarolok.

Nina.

Csak összetépne a tövis.

Sebestyén.

S te ily rosszat kívánhatsz szerelmesednek, kinek szíve katlanában csak szerelem fő irántad?

Nina.

Pincze mélyén szerelem,
Ez hamis gerjedelem.

Sebestyén.

Pincze úgy is kebelem,
S benne bor a szerelem.

Nina.

Serfőző vagy! Szerelmed
Így tehát bor nem lehet.

Sebestyén.

Higyed, hordó a szívem,
Abban őrzöm azt híven.

Nina.

Porhadékony dongája
Ám ez a nagy hibája.

Sebestyén.

Semmi sem foly belőle,
Ész az abroncs körűle.

Nina.

Héjh abroncsnak gyönge ez,
Szerte könnyen repedez.

Sebestyén.

Szerelmem forrásban van,
Tán az abroncs lepattan.

Együtt.

Hadd repedjen, nem bánom,
Csak te légy hű barátom,
Mert ha egymást szeretjük,
A világot nevetjük.

Tizenharmadik jelenet.

Előbbiek. Sándor.

Sándor.

Ki operázgat itt?

Nina.

Isten hozta az úrfit.

Sándor.

Itt van kisasszonyod?

Nina.

Nincs, de ezen levelet küldi.

(Sándor olvassa.)

Nina.

Lépteket hallok.

Sebestyén.

Én is — úrfi, bújjunk el.

(A gyertyát eloltja s a hordók mellé bújnak.)

Tizennegyedik jelenet.

Előbbiek. Tóti Dorka (jő gyertyával). Később *négy legény.*

Dorka.

Ez hát a rendelkezés helye; no hiszen notárius úrfi, csak várjon, majd adok én kelmednek gazdag kisasszonyt; a milyen igaz, hogy apám vasas német volt, már négy izmos legényt rendeltem, mihelyt bejő az úrfi, megragadják, s a ténsúrhoz viszik fel. (Körülnéz.) Hová rejtsem magamat? Legjobb lesz ebbe az üres hordóba.

(Eloltja a gyertyát s egy oldalon álló hordóba búj. Sebestyén csattant tenyerével, négy legény lejő gyertyával. Sándor, Nina előlépnek).

Sebestyén.

Itt vagytok? Hamar a dologhoz; legelőbb is ezen hordót fenekeljétek be.

(Legények a hordóhoz állanak.)

Dorka.

Ereszszenek ki, hiszen én vagyok itten, a szakácsné.

Sebestyén.

Mi dolga lenne itt a szakácsnénak? hoztatok-e forró vizet?

Egy legény.

Legalább is két akót, még most is párolg, olyan forró.

Sebestyén.

Töltsétek hamar a hordóba, s forrázzátok ki jól.

Dorka.

Az egekre, mit gondolnak, csak nem akarnak leforrázni, mint egy vén tyúkot.

Nina.

Nem mint egy vén tyúkot, csak mint egy leselkedő vén asszonyt.

Dorka.

Esküszöm, hogy életemben soha sem leselkedem többé, csak ereszszenek ki.

Sándor.

Nincs kegyelem! meg kell fúlnod.

Sebestyén.

Csak hamar forrázzátok.

Dorka.

Ha semmi sem használ, hát sötétség királynéja segítsd hívedet! (Mennydörgés, villámlás.)

Tizenötödik jelenet.

Sötétség királynéja, négy szellemmel (megjelenik a föld alól). *Előbbiek.*

Királyné.

Mit kivánsz vakmerő?

Dorka.

Szabadíts meg, hatalmas királyné!

Királyné.

Már késő, harmadik próbád sem sült el, büntetést érdemelsz. Vigyétek őt a szent Gellért hegyére, tüstént tartok itéletet fölötte.

(Szellemek a hordót elviszik.)

Dorka.

Jaj nekem!

Királyné (Sándorhoz).

Te pedig, ifjú, menj és mond meg apádnak, hogy ellenségétől, Tóti Dorka géczi boszorkánytól, ki eddig útjában üldözé, már ne féljen, mert az hatalmam alá került. (Elsülyed.)

Sándor.

Álom-e ez? Nem gondolám, hogy apám még boszorkányokkal is viszonyokban van, még notárius lesz a sz. Gellért hegyén. De ezt a boszorkányt hordóba zárni valóban serfőzői vitz volt. Eh, mit, ne gondoljunk vele, holnap censurát adok, aztán még csak Fannim keze kell, s boldog ember vagyok. (Gyorsan el.)

Tizenhatodik jelenet.

Sebestyén. Nina (jönnek). Azután *vendégek.*

Sebestyén.

Mi lárma ez, az egész ház felzúdult, a vendégek lerohannak a sörházból.

Mind.

Mi lárma ez? Mi történt?

Sebestyén.

Leskelődött a boszorkány,
Elragadta most a sátán,
A pokolba vitte el.

Nina.

Jól esett a rút banyának,
Már nem árthat a világnak,
Mert a sátán vitte el.

Kar.

Mily csodák ezek már?
Itt tehát az ördög jár,
Karja, lába tűz
Vén anyókat űz;
Jól esett a vén banyának
Már nem árthat a világnak,
Mert a sátán vitte el.

MÁSODIK FELVONÁS.

(Kávéház. Este, gyertyák és lámpások égnek.)

Első jelenet.

Hopfen. Braun. Schwartz. Roth (belépnek s asztalhoz ülnek. *Kávés. Pinczérek.*

Kávés.

Alázatos szolgájok, nagyon örvendek, hogy még ily későn is van szerencsém.

Braun.

Magam is csodálkozom, hogy Hopfen úr ilyenkor még kávéházba jó, eddig ez nem volt szokása.

Hopfen.

Jaj uraim, engem nagy baj ért, csak képzeljék, éjfél előtt nem merek haza menni, mert házamban kisértet jár.

Mind.

Kisértet?

Hopfen.

Bámulnak úgy-e? de nem bámulok én, hanem a hideg ráz össze, ha meggondolom, s még pedig csak képzeljék, a pinczémben jár.

Schwartz.

A pinczéjében? No ez bizonyosan olyannak a lelke, ki sörétől halt meg.

Hopfen.

Jaj, én is azt gondoltam, s azért félek, hogy a sörpinczéből majd a sörfőzőre jő, s azért maradok éjfélig a kávéházban.

Kávés.

Így bárcsak egész Pestet kínoznák a kisértetek.

Roth.

De Hopfen uram! tévedés lesz az, hogy lehetne kisértet?

Hopfen.

Kételkedjék csak, de tudom, nem merne most a pinczémbe menni.

Roth.

Azt nem, mert már ideje, hogy haza menjünk.

Braun.

Jó éjtszakát, menjünk.

Hopfen.

Maradjanak még kevés ideig.

Schwartz.

Nem lehet — jó éjtszakát!

Mind.

Jó éjtszakát. (Elmennek.)

Hopfen.

Csakugyan egyedűl maradunk. Ugyan kávés uram, üljön ide mellém!

Kávés.

Mindjárt lesznek vendégeim, egy sereg ifjú ma estére punschot rendelt nálam; a magyar szinházból ide jőnek.

Hopfen.

Az jó — ezek sokáig itt maradnak, s így elmulathatom magamat.

Kávés.

Már talán jönnek is.

(Kívülről hallatszik Norma 2-ik felvonásából a druidák kardala.)

Hopfen.

Vígan jönnek.

Második jelenet.

Zajtay. Gazsi. Keserű. Sándor. Savi. Kecsei. Halmi. Pazardi. Édes. Előbbiek.

Gazsi.

Készen a punsch? Hah, sörfőző uram itt van? Nagy katlanát ide kölcsönözhette volna punschot főzni.

Hopfen.

Hozta Isten az urakat. (Félre.) Átkozott eset, a lyányom szeretője is köztök van.

Sándor.

Üljünk ide, hamar punschot.

Kávés.

Mindjárt itt lesz.

(Leülnek Hopfen asztalával ellenkező oldaion.)

Halmi.

Hát notárius uram, hogy tetszett az opera?

Zajtay.

Sehogy sem biz' az; én részemről nem vagyok barátja annak az örökös kornyikálásnak, miből az ember egy szót sem ért; s már ki az ördög hinné azt, ha valakit meg akarnak égetni, hogy az még előbb énekeljen.

Kecsei.

Hogyan? nem bájolta el notárius uramat ez a felséges opera? (Énekel.) «Kit elfeledtél, kit megvetettél.» (Punschot hoznak.)

Zajtay.

Aztán ha mégis becsületesen énekeltek volna, de az a Norma oly rosszúl danolt, hogy majd mindent újra kellett neki énekelnie, mint a normalista gyermek, ha leczkéjét rosszúl tudja.

Édes.

Hiszen épen azért kellett ismételnie, mivel nagyon jól énekelt.

Zajtay.

Aztán nem is ment annak rendje szerint; csakhogy hamarább készen legyenek, ketten-

hárman is énekeltek egyszerre, sőt néha húszan — harminczan is összevisítottak.

Kecsei.

Annak úgy kellett lenni.

(Hopfen, ki azalatt elaludt, hortyog.)

Kecsei.

Hah, itt is fűrészel valaki egy melodiát az álomjáróból.

Keserü.

Sándor, ipád urad elaludt.

Halmi.

Hejh, ha most eloltanánk minden lámpást s egyedül hagynók itt, ugyan megszeppenne.

Sándor.

Ejnye, talán javamra tehetnék valamit.

Halmi.

Oltsunk el minden világot, még a milyen ostoba, majd vaknak hiszi magát.

Sándor.

Bajtárs, ez arany gondolat! — Mi itt lármát ütünk, mintha biliárdoznánk és kártyáznánk, s ha fölébredvén, a sötétségben elbámúl, elhitetjük vele, hogy sürű hályog borítja mind a két szemét. Vitz, barátom, vitz!

Édes.

De már boldogulnod kell, mert ismét a vitzről beszélsz.

Halmi.

De most az egyszer a vitz tőlem származik.

Sándor.

Ne dicsekedjél vele, a vitz egyedül nem elég, hanem vitz és diploma kell a világon. Hanem tudod mit? Te szemorvosnak adod ki magadat, ki egyenesen Angliából jött, s azon föltétel alatt meggyógyítod Hopfent, ha lyányát nekem adja.

Halmi.

Bravo!

Zajtay.

De fiam, ez impostura!

Sándor.

Nem az, édes atyám; csak rá akarjuk a vén zsugorit szedni; miért akarja lyányát külföldinek adni, és nem nekem? Ez csupa hazafiság, hogy pénze az országban maradjon.

Zajtay.

Ugy már helybenhagyom.

Sándor.

Hát frissen, dologhoz! (Kávéshoz.) Ha az úr szövetségesünk lesz, meg nem bánja.

Kávés.

Szívesen.

Sándor.

Hát zárasson be ajtót, ablakot, s oltassa el a lámpásokat.

Halmi.

Én majd billiárdozom, marqueur, olvass!

Keserü.

Majd ketten tarokkozunk.

Kecsei.

Én Pazardival whistezek.

Sándor.

Igaz, hiszen az nobel játék.

Gazsi.

Én meg ferblizek.

Savi.

Én shakkozom.

Zajtay.

S én csak nézni fogom a dolgot.

(Ezalatt a szin besötétült. Édes billiárdozik, labdákkal csörömpöl, marqueur olvas, a többiek olyan lármát csinálnak, mintha kártyáznának. Sándor, Halmi és Zajtay állnak).

Sándor.

Bravo, ez fölséges tripla volt.

Mind.

Bravo! bravo!

(Hopfen a lármára fölébred s tapogatózva föláll.)

Gazsi.

Öt garas vizi.

Keserü.

Tuletroa, pagát ultimo.

Marqueur.

Vier und zwanzig, achtzehn.

Kecsei.

Ha most nem csinálok schlemet, hát soha sem.

Savi.

Shakk a királynak.

Hopfen.

Istenem! Én nem látok semmit, kellner, gyertyát hamar, gyertyát!

Kávés.

Gyertyát? Hisz' itt ég a szeme előtt az asztalon.

Hopfen.

Hol? Én nem látom, az egész kávéház olyan sötét.

Kávés.

Hogy lenne sötét az én kávéházam? nem hallja a vendégeket minden felé játszani? Ime itt a gyertya. (Kezébe ad egy elaludt gyertyát.) No lássa, oly közel tartja szájához, hogy lehelletével eloltotta.

Hopfen.

Érzem is a füst szagát, de azért nem látok semmit.

Kávés.

Talán a szemének van baja? Hagyja csak látnom. — Az Istenért, szeme oly homályos, mintha fekete posztóval lenne borítva.

Hopfen.

Az Istenért, csak nem vakultam meg?

Kávés.

Azt mindjárt meglátjuk. Itt van egy londoni szemorvos, tegnap érkezett; ő azért jött úgy is, hogy szemünkről leszedje a hályogot. — Mister Krokbrok!

Halmi.

Mit kivánnak?

Kávés.

Ez az úr hirtelen elveszté látását, vizsgálja meg.

Halmi.

Boldogtalan! az úr szemét a legsűrűbb hályog lepte el.

Hopfen.

Jaj az egekre, hát megvakultam? — Megüt a guta!

Halmi.

Tökéletesen.

Hopfen.

Jaj megvakultam!

Mind.

Hopfen úr megvakult.

Kar.

Hopfen urnak a két szeme
Zavarosabb lett, mint sere,
Megvakult jaj a szegény!
Rég sötét volt már fejében,
Mostan éj lett a szemében,
Boldogtalan vén legény.

Hopfen.

Hát vaksággal átkozott balsors engemet!
Jaj miképen főzetem ezután sörömet?

Zajtay.

Míg láthatott, nem akart napvilágnál látni;
Majd most megtanulhat ám sötétben bujkálni,

Kar.

Szánjuk, szánjuk, mind hiában,
Nem segíthetjük bajában,
Boldogsága már elmult.
Felmegy majd a bornak ára,
Elvész a sör valahára,
A serfőző megvakult.

Hopfen.

Doktor uram, angyali doktor uram! segítsen rajtam, gazdagon hálálom meg, én dús ember vagyok.

Halmi.

Még most hamarjában lehetne segíteni, de fél óra mulva már késő.

Hopfen.

Kérem hát segitsen, s kérjen akármit.

Sándor.

Doktor úr! Én az úrnak életét mentém meg; most meghálálhatja, hogy a Dunából életveszélylyel huztam ki.

Halmi.

Szívesen — de — hogy?

Sándor.

Hopfen urnak egy lyánya van, én halálosan szeretem; de Hopfen úr nem akarja nekem adni; ne gyógyítsa meg, míg lyányát nekem nem adja.

Halmi.

Hallotta az úr megmentőm kérését? hamar adja neki lyányát. Különben vak marad.

Hopfen.

Az lehetetlen! Inkább más doktorhoz megyek.

Halmi.

Hová? Most éjtszaka hol lelne doktort oly hamar, mint szükséges, mert egy kis félóra mulva már késő a segítség. — Hát adja-e lyányát?

Hopfen.

Istenem, mit csináljak? Ugyan ki is voltakép az úr?

Sándor.

Hiszen ismer, én Zajtay Sándor vagyok.

Hopfen.

Zajtay Sándor? Álljon el kérésétől, nem teljesíthetem, lyányom vőlegénye már megérkezett.

Sándor.

Küldje vissza, én el nem állok.

Hopfen.

Hát az úrnak adom lyányomat. (Félre.) Hiszen nem kell szavamat tartanom.

Sándor.

Köszönöm. De megengedjen, puszta szónak nem hiszek; önnek kezeskedni kell valamivel.

Halmi (titkon a kávéshoz).

Hozzon egy kis szappanyos vizet és vásznot.

Hopfen (félre).

Átkozom! nem is hisz. — De mivel kezeskedjem?

Sándor.

Önnél van még azon 100,000 pengő forintos váltólevél, melyet ma este adtam át principzipálisomtól?

Hopfen.

Itt a pugillárisomban van.

Sándor.

Adja ide azt kezességül.

Hopfen.

Jaj az nem lehet.

Halmi.

Hát vak marad. Az idő halad.

Hopfen.

A-az Istenért, hát itt van. (Átadja.)

Sándor (titkon Édeshez).

Menj az oldalszobába, írd meg a házassági egyezést, de siess.

Édes.

Tüstént meglesz. (El.)

Halmi.

Úgy kell. Most mindjárt meggyógyítom, üljön le, (vizes rongyokat rak szemére s vastagon beköti), csak legyen nyugodt.

Sándor (kávéshoz titkon).

Gyujtsák meg a lámpásokat. (Megtörténik.)

Hopfen.

Doktor uram, de valóban meggyógyulok-e?

Halmi.

Kevés perczek mulva.

Hopfen.

De átkozottul csípi szememet az orvosság!

Halmi.

Annál nagyobb lesz sikere. (Félre.) Operál a szappanyos víz.

Zajtay.

Ezt ugyan rászedték öcsém uraimék, de megérdemli; miért akarja magyar lyányát és pénzét idegennek adni.

Hopfen.

Hát vejem uram, mivel már vejem uram lesz, csak legalább azt az egyet mondja meg, nemes ember-e?

Sándor.

Valóságos régi törzsökös nemes — nagyzajtay Zajtay Sándor.

Zajtay.

Nemeslevelünket is megmutathatom, felhoztam magammal, még II-ik András adta a szent földön.

Hopfen.

Hát legalább régi famillia!

Halmi.

Alkalmasint meggyógyult már szeme. (Leveszi a kendőt.) Lát-e?

Hopfen.

Há-há-hála Istennek!

Sándor.

Hát mikor lesz a kézfogó?

Hopfen (félre).

Már emlékeztet. — Nem bánom, hát holnap, úgy is holnapra van rendelve, de persze más vőlegénynyel, lyányom már a Svábhegyen van, ott ünnepeljük.

Sándor.

A hajnal engem ott talál.

Édes.

Itt a házassági egyezés, tessék aláírni.

Hopfen.

Már ez is készen van? (Aláírja.)

Édes.

Én és Keserü barátom tanuk vagyunk. (Aláírják.) Jó éjtszakát!

(Elmennek.)

VÁLTOZÁS.

(Szoba a Svábhegyen).

Harmadik jelenet.

Fanni. Nina. Lyányok.

Első lyány.

Édes barátném, kimondhatatlanul örvendünk szerencséden, te férjhez mégy.

Második lyány.

Igen, férjhez megy, atyád eljegyzésed ünnepére hítt meg.

Fanni.

Így hiában jöttél, mert én férjhez nem megyek.

Többen.

Mit? nem mégysz férjhez?

Nina.

Úgy van, úgy — mi férjhez nem megyünk.

Harmadik lyány.

De miért nem?

Fanni.

Mert nem akarok.

Nina.

Úgy van, úgy, mi nem akarunk férjhez menni.

Fanni.

Csak halljátok: atyám vőlegényt hozatott, nem tndom micsoda országból, kit én soha nem is láttam, s erővel ahhoz akar adni!

Mind.

Ez már nagy baj!

Nina.

Mi nem fogadunk el ilyen ismeretlen vőlegényeket.

Első lyány.

Azt nem is lehet kivánni.

Nina.

Nem kell nekünk a szegény,
Jőne bár a vőlegény
Mexikóbul.

Kar.

Rá sem kell tekinteni,
Vissza kell őt küldeni
Az ajtóbul.

Nina.

Itt meg nem nézzük a jámbort,
Tartsa máshol ő a tort
S lakodalmát.

Kar.

Hahaha! nevetünk
Rajta. Érzi ő nemünk
Nagy hatalmát.

Negyedik jelenet.

Hermann. Előbbiek.

Nina.

Nem kell nekünk a szegény,
Jőne bár a vőlegény
Mexikóbul.

Kar.

Rá sem kell tekinteni, stb. stb.

Hermann (félre).

Ezek talán rám czéloznak — megköszönném. (Fenn.) Legalázatosabb szolgájok! — Valóban meglep ezen bájos gyülekezet.

Fanni.

Kihez van szerencsénk?

Hermann.

Én szeretetre méltó jegyesemet, a szép Fanni kisasszonyt keresem.

Nina.

Ő nincs itt, betegen fekszik a városban.

Hermann.

Betegen?

Nina.

Igen, betegen, mert meghallván, hogy az úr-

hoz kell neki feleségül menni, bújában inlázba esett. Érti.

(Mind fennhangon nevetve el.)

Ötödik jelenet.

Hermann. Később *Sándor.*

Hermann.

Mi volt ez? Engem így fogadni. Ez valóságos kosár, még pedig igen érthető. — A mennykő üssön belé, ha ezen nagy útat mennyasszonyomért hiában tettem, s ha szégyennel kell visszatérnem.

Sándor.

Kérem, nincs itt Fanni kisasszony?

Hermann.

Nincs, hiszen ő a városban betegen fekszik, inlázban.

Sándor.

Beteg a manót, ő itt van a Svábhegyen, egészségesen, de búsan, hanem mindjárt felvidítom én.

Hermann.

De ha mondom, hogy beteg, nekem csak tudnom kell, én vőlegénye vagyok.

Sándor.

Hahaha! vőlegénye? De hiszen hegedült arról szent Dávid. — Adieu, édes ex-vőlegény uram! alázatos szolgája. (El.)

VÁLTOZÁS.

(Levélszin a Svábhegyen, a színpadon muzsika.)

Hatodik jelenet.

Édes. Keserü. Savi. Kecsei. Pazardy. Halmi. Asszonyok. s férfiak (tánozolnak; a tánoz után) *Fanni. Sándor. Nina* (jőnnek).

Fanni.

Édes Sándorom! s igaz a mit mond? Alig merem hinni.

Sándor.

Olyan igaz, mint boldog vagyok. Itt a házassági egyezés atyjától aláírva.

Fanni.

Hát így boldog vagyok.

Nina.

Uraim, és asszonyaim, örömmel jelentem, hogy lakodalom lesz.

Mind.

Lakodalom lesz.

Nina.

Igen, lakodalom, csakhogy más vőlegénynyel.

Hetedik jelenet.

Hermann. Hopfen. Zajtay. Gazsi. Sebestyén. Előbbiek.

Zajtay.

Fiam, hol van szép menyasszonyod?

Sándor.

Itt, édes atyám, angyal úgy-e?

Zajtay.

Még az angyaloknak is angyala.

Hopfen.

Már mondám az úrnak, lyányom mást szeret.

Hermann.

De a nagy úti költség.

Sándor.

Ha egyéb baja nincs, azt megtérítjük —

Zajtay (Gazsihoz).

Hát az úr nem házasodik meg?

Gazsi.

Nem én! Egyszer volt eszemben, de a víz, mely nekem oly nagy ellenségem, elvitte mátkámat.

Hopfen.

A víz?

Gazsi.

Igen, szegényt. Az árvízbe halt apjostul.

Zajtay.

Apjostul?

Gazsi.

Apja tulajdonkép nem halt a vízbe, egy becsületes kefekötő volt az, s nem vált szégyenére azon közmondásnak: «úgy iszik, mint a kefekötő»; midőn az árvíz tódulni kezde, pinczéjébe futott, borát menteni, de látván a víz sebes ára dását, csupa undorodásból, hogy majd kénytelen lesz vizet inni, meghalt.

Hopfen.

Szomorú eset! — De uraim, én lyányomat feleségül adom nagy-zajtai Zajtay Sándor úrnak, tehát vígadjunk.

Nina (Hopfenhoz).

Téns uram, én mindig híven szolgáltam a kisasszonyt.

Hopfen.

Úgy tartom, hívebben, mint engem.

Nina.

S mivel ő is férjhez megy —

Hopfen.

Hát talán te is férjhez akarsz menni?

Sebestyén.

Igen, mert én meg akarok házasodni.

Hopfen.

No Isten neki, nem bánom.

Nina, Sebestyén.

Köszönjük.

Sándor.

Ide a champagneit. (Megtörténik) Éljen szép menyasszonyom!

Mind.

Éljen! (Isznak.)

Zajtay.

Dicsekedve mondhatom hát, hogy megjártam Pestet, Budát, s ezer veszélyek után, a haramják majd felakasztván, a bikák majd feldöfvén, a va-

sasnémetek majd összedarabolván, mégis megláttam Mátyás király palotáját. A janitorságból ugyan semmi sem lett, de fiam boldogsága azt kipótolja, s most csak buzgó kívánságom, hogy Magyarország fővárosa legyen mint szépségben, úgy hazafiságban is, tükre a hazának.

Mind.

Adja Isten!

Kar.

Isten adj hazánk felett
Tiszta nyájas szép eget,
Partjain Tiszánk-, Dunánknak
Áldva szálljon fölleged.
Mézet önts Tokaj borába,
Búzát alföld ugarába,
A mely türt annyi kinon át,
Boldogitsd e szép hazát.
Adj erőt ős nemzetébe,
Hogy szeresse hőn honát;
A régi szép, tiszta ép
Nyelve hős,
Báj-erős,
Zengje által a hazát,
És vezessen vad csatán
A királyért s a honért
Éltét is áldozván,
Nyerjen győzelembabért.

NAGY IGNÁCZ JEGYZETEI

az első kiadáshoz, a *Színműtár* második füzetéhez.

1. Gaal e műve 1838-ik október 8-án juta először pesti színpadunkra Bartháné jutalomjátékául, s oly zajos és osztatlan tetszését nyeré meg a nagyszámú közönségnek, minővel nemzeti színházunk megnyitása óta egy eredeti színmű sem dicsekedhetik. Azóta harminczötször adaték e darab, még pedig folytonos tetszéssel, s mindenkor számos közönség előtt. E nagy játékszíni siker következtében kedves dolgot vél a kiadó elkövetni a közönség előtt a *Peleskei notárius* e gyüjteménybe fölvétele által, annál is inkább, minthogy hazánk lakosinak nagyobb része színpadon nem láthatja azt, s így talán mégis olvasni ohajtaná legalább azon mulattató kalandokat, melyekről már Gvadányi is oly ép szeszélylyel énekelt.

2. A notárius szerepét korán elhunyt Megyerynk oly eredeti jelességgel adá, hogy színészi neve megalapítására ezen egyetlen szerep is elég erővel bir. Ő minden torzítás nélkül oly utánozhatlan sajátsággal fogá föl e szerep minden oldalát, hogy abban fölülmúlhatlan lőn. Baczur Gazsit Bartha eredeti nyerseségében híven személyesíté.

3. Az öltözetekre nézve megjegyzendő, hogy a notárius öltözete torzított egyáltalában ne legyen. Legczélszerübb a téglaszín félhosszú prémes mente, paszomántos nadrág és háromágu kalap. A többi személyzet öltözete természethez hív legyen, s a bojtárok ne szégyenljék magokat lobogó ingujjban s gatyában mutatni.

